ОЛЕСЯ

Драма в 4-х діях і 5-ти одмінах

ЛИЦЕДІЇ

Кіндрат Антонович Балтиз. Лукерія Степанівна, його жінка. Олеся (Олександра), їх дочка. Матвій Гнатович Тасюра, вчитель. Нифінт Варфоломійович Знаменський, бурсак.

М а р ф а В а р ф о л о м і ї в н а, його сестра, дівчина, Яков Михайлович Воздвиженський, псаломщик. Старшина. Волосний писар.

Павло, Горпина – слуги.

Марина, удова.

В л а с, її син, парубок.

Галя, її дочка, мала дівчинка.

Шльома, Ге ршко — лавошники з містечка.

П ф е й ф е р, німець.

Л ь о в к а, лакей.

Леонід Петрович Загрива, поміщик.

Гості і діти.

Староста.

Леоніла Агапонівна Козубська, підстаркувата дівчина.

Діється в Україні.

Дія 1.

Кімната у панськім будинку, але вбрана по-міщанському: іншого то й надто, а іншого брак.

ЯВА 1.

Павло і Горпина.

Горпина (витираючи вікна, співа).

Ой коли б я біду знала, Не йшла б заміж та гуляла.

Ого-го-го, гоя-гоя,

Голівонько бідна моя!

А тепер я біду знаю,

Пізно ляжу, рано встану.
Ого-го-го, гоя-гоя,
Голівонько бідна моя!
На городі квітки в'ються,
А за мене хлопці б'ються.
Ого-го-го, гоя-гоя,
Голівонько бідна моя!
Не бийтеся, нема за що,
Хоч я гарна, та ледащо.
Ого-го-го, гоя-гоя.
Голівонько бідна моя!
Павло підспівує.
Як вам, дядьку, гарно у сердуці!
Тепер зовсім ви не схожі на чередника.

Павло (розставля дзиглики). Був би я раніш розумним, доси не такі б сердуки носив.
Горпина. Чи й справді?
Павло. Щоб ти знала. Чого скалиш зуби? Чула, що як ще тут сиділи наші рідні пани, не оці посесори-жироїди, а справжні пани?..
Горпина. Так-так. Згадали те, від чого вже й сліду не зосталось.
Павло. Ех, ви! За справжніх панів життє було!
Горпина. Та ну?
Павло. Що вже танукать? Скільки не танукай, а як воно тпрукнуло, то далі не поїде. Ну й понімай ти тепера, що я був мало не три года за лакея.
Горпина. Невже?
Павло. А ти міркувала, що я зроду чередник та й годі? Не, брат, бери вище! Ти спитай мене, де я бував; спитай, чи є що таке в світі, щоб я його не видав? Хочеш, я тебе зразу, одним словом, остовпиню? Скажу таке слово, що ти тільки баньки витріщиш?.. От, наприклад, скажи мені: що таке гостинниця? (Сіда у крісло.)
Горпина. Гостинець?
Павло. "Гостинець"!.. Дуря ти! Що гостинець, так і мала дитина зна, що то ласощі; а я тебе питаю, що таке гостинниця?

Горпина. Мабуть, не вгадаю.
Павло. Ну, а білярд ти бачила?.. А портерську лавку?.. А трахтир з вивіскою: "Захадите, гаспада, тут веселиє всегда"?..
Г о р п и н а. Он скільки ви світа бачили!.. Як же це ви були лакеєм, а нарешті чередником стали?
Павло. Спитай ти мене, то я, брат, і сам гаразд не зміркую, як воно скоїлося. Збираються, примєром, чуєш, наш покійний пан, Петро Ригорович, збираються виїздити у за-гряницю. Покликали мене та й питають: "Што, Павлушка, поєдеш з нами у загряницю?" А мене неначе який біс сіп за язика: не поїду, кажу. "Пачаму?" — Боюсь. Ще, кажу, к, борони, Боже, помру на чужій стороні, то нікому буде поховать. Бач, мені тоді міркувалося, що на чужині нема ні людей, ні попів, а скрізь тільки одна пуща, нетрі, та безкети... І кортіло ж мене у ту загряницю, ну, сказать... аж тіло на мені свербіло, так кортіло; а язик, неначе він не мій, одне белькоче: не паєду. Прямо, мабуть, щось^аки наврочило! Почав, йримєром, вигадувать: я не знаю, кажу, відкіля там і сонце сходить, та ще чи й світить воно там, чи не світить?.. Ге, дай Тоді мені оцього розуму, що тепер у моїй голові...
Г о р п и н а. Що ж, і не поїхали?
Павло. Господа поїхали, а я зостався... Доси вже був би, може, комардином, коли не швельцаром; а може, ще й вище забрався б.
Г о р п и н а. Що ж воно таке швельцар?
Павло. А таке, що сиди увесь день на кріслі, рипай дверима, та дивись у казету — от тобі і вся робота...
Г о р п и н а. Рипай дверима, хм. І не обридне ж?
Павло. Як хто подзвонив, встань і одімкни; зняв ти шинелію, чи шубію — гривеник; надів — гривеник або й більш того.
Г о р п и н а. За віщо ж гривеник?
П а в л о. От як доведеться тобі коли побувать в городі, то й побачиш, за віщо дають гривеники. Потому образованіє... У городі і розуму наберешся, і гостинниці побачиш, і кандиртерську...
Г о р п и н а. Що воно таке за кандрир?.. Я й не вимовлю.
Павло. Кандиртерська? І я, брат, попомучився, доки наламав язика, а тепер так я потраплю зразу усякі розмови по якому хочеш. Кандиртерська — це така крамниця, що до чого не доторкнись, усе,

брат, солодке. Далась вона мені взнаки. Послали мене покійні пан, Петро Ригорович, з запискою у кандиртерську; німець взяв у мене ту записку, подивився, далі зиркнув на мене і знов очі встромив у записку; згодом промовив до мене: "Вас?".., а потім до другого: "Хер-мер-мер!", а той до нього: "Я?". А цей знов: "Та ти ж!" І зараз той другий і понакладав у папір усяких порожніх та й дав мені. Несу я те порожнє, держучи обома руками, щоб не випорснуло. Чую, щось мені по руці неначе потекло. Зирк! Аж тече сметана. Я лизь язиком — солодке; лизь удруге — біда, яке солодке!.. Та доки доніс те порожнє до гостинниці, всю сметану вилизав. Приніс, та й подаю панові. Як закричить на мене пан, як затупотить... "Помняв,— каже,— падлець усю кушанню!.." Сміха, та й годі! (Хутко хапа Горпину за кишеню.) А це що в тебе у кишені, сахар?
Горпина (б'є його по руці). Та гетьте-бо! Відкіля б у мене взявся той сахар?
Павло. Хіба не можна хапнуть?
Горпина. Чорта лисого хапнеш, коли все позапираної Павло. Невже? А за рідних панів так все було настіж; бери, чого хочеш, чого душа бажа, бери вволю!.. От життя було! Минулося... А я думав, що то в тебе сахарь, з'їв би грудочку. (Зітхнув.) Давно вже не їв сахарю.
Горпина. Сьогодня, як чай наливатимуть, я, може, вам роздобуду.
Павло. Бери, чого зівать? Сахарь, це не крадіжка. Бери сміливо! Чаю я не вхвалив, чаєм тільки зуби повипарюєш...
Горпина. Коли б мені довелося побувати в городі, вже б надивилася усяких див.
Павло. Невже ніколи не була? Попрохай хазяїна, щоб повіз.
Горпина. З якої речі?
Павло. Тадже ж лабузниться до тебе... думаєш, не бачив? Горпина. Еге, вигадайте півтора людського... П а в л о. А ти дурою не будь. Скаже він тобі: "Поцілуй". А ти зараз: "давай цількового, або й два, то поцілую!.."
Горпина. Не плетіть дурощів...
П а в л о. Ні, справді. Слухай-бо. Як почне хазяїн біля тебе півнем стрибати, ти й скажи йому: "Постановіть Павла за клюшника."
Горпина. Єй-богу, я вас вилаю.
Павло. То ти так з дядьком?
Горпина. Гарні дядько... Ач, чому навчають!..

Павло. Дуря! Ти себе оберегай, а як дають, не зівай.
Горпина. Мовчіть, бо так навідлі оцією ганчіркою і морсну по пиці...
ЯВА 2
Ті ж і К і н д р а т Антонович,.
Кіндрат Антонович. Хазяйки тут не було? Горпина. Ба, оце недавно навідувались. Кіндрат Антонович. А що, Павле, краще тобі в горницях, ніж у загоні?
Павло. Павлові скрізь однаково, як у хліві, так і в горницях; чи долі сидіти, чи в кріслі, з казетою в руці, його тим не здивуєш.
Кіндрат Антонович. А що, як тебе взяти й зовсім за лакея?
П а в л о. Я й на те пристав.
Кіндрат Антонович. Ну, сьогодня придивлюсь, як ти справлятимешся.
Павло. Колись умів .догожать справжнім панам, то, може, й на вас потраплю.
Кіндрат Антонович. Тепер справжній пан той, котрий мзє в кишенях.
Павло. А хіба мені важко сказать на вас і вашоє високоблагородіе? Як звелите, так і величатимем.
Кіндрат Антонович. Я тебе годую, стало бить, і пан.
Павло. А так. Звісно, ви наші, а ми ваші. Кіндрат Антонович. А ке, принеси мені води. Павло. Сихчас! (Пішов.)
Кіндрат Антонович. Чому не прийшла в повітку, як я тебе кликав?
Горпина. Не чіпайте мене, бо хазяйці скажу... Он вже й люде почали постерегати.
Кіндрат Антонович. Які люде?
Горпина. Хоч би й Павло.
Кіндрат Антонович. Павло? Хто ж Павлові повіре? Мені на двадцять Павлів начхать! Краще не маніжся, а подумай, чим ти згадаєш свої молодощі, котрі не двічі бувають на віку...
Горпина. Ідіть до Гапки.
Кіндрат Антонович. Що-о?
Горпина. А коли і Гапку вже залишили, то підіть до Пріськи.
Кіндрат Антонович. А-а, ти ревнуєш? От за це хвалю. Та ти краща від Гапки, і від Пріськи, і від усих!.. Був би я удівцем, я озолотив би тебе!.. (Хоче обнять Ті.)
Павло втискується в середину.

ЯВА З Ті ж і П а в л о.
Павло (несе на підносі стакан води). Звольте!
Кіндрат Антонович (довго дивиться на нього). Ти таки зовсім маладець! (Бере стакан, п'є.) Либонь, я таки зоставлю тебе при горницях...
Павло. Не жалкуватимете.
Г о р п и н а. І мені менш би було роботи... Де ж це віник? Павло. Там, у тій кімнаті, за шахвою.
Горпина пішла.
Бадьорна дівчина! (Показує очима на Горпину.) Кіндрат Антонович. До вподоби тобі? Чи не думаєш сватати?
Павло. Ні, я вже спізнився. Вона у мій бік і не дивиться, гне вище... Окрім того, вона і небога мені... Кіндрат Антонович. Он що!
Павло (хіхікнув). А поніма оку ратно, де раки зимують!-
Кіндрат Антонович. А ти краще знай свого носа!..
Павло. Я так сказав, на вітер... Мовляв: "їж борщ з грибами, держи язик за зубами..."
Кіндрат Антонович. Держатимеш ти й без грибів.
Павло. Правилно! А тільки як ми бували при панах, то й знаємо, як діло повернуть з дівчатами .., вчені.
Кіндрат Антонович. Тямиш ти?
Павло. Чого не поиімаю, за те ніколи не візьмусь!
Кіндрат Антонович. Ов? Але я тим не цікавлюсь... (Дивиться на нього.) Одначе нехай буде й так, що від сьогодня на тобі чин лакея. Побачимо, чому ти у панів навчився!
П>авло. Я вмію і невидющим прикинутись, як треба буде.
Кіндрат Антонович. Я не про те... Гляди ж мені, визначись сьогодня перед гостями так, щоб не довелось за тебе мені червоніти. (Іде, а потім вертається.) Жалування тобі я не прибавлю, а одежу стару з мене, як зумієш заслужити,— матимеш. Розумієш, з мене стару одежу?.. А про Горпину не смій мені більш ніколи натякати, чуєш? (Пішов.) То все пустяки.., не те у мене на думці...
Павло (помовчав). Ну, Павле, не будь дурнем, то буде тобі що і їсти, і пити, в чім хороше походити.
Чутно голос Лукерії Степанівни.
ЯВА 4 Горпина і Павло.

Горпина. Чуєте, знов квочка розкудкудахталася?
Павло. Нехай кудахка, тільки і її, що покричить; вона на те господиня. Але ми з тобою все ж таки тут найстаршими будемо.
ЯВА 5
ТіжіЛукерія Степанівна.
Лукерія Степанівна. Та й довго ви воловозитеся, скоро вже й гості почнуть сходитись, а ви й однії горниці ще не опорядили, як слід. (До Павла.) Навіщо ще й тебе в горниці взяли; мало й так дармоїдів?
Павло. Правильно. За рідних панів слуг було сила, так. тож були справжні пани... А тут хазяїн каже: "треба", ви кажете: "не треба", і... правильно.
Лукерія Степанівна У кого дзенька в кешені, той і пан.
Павло. І я вас почитую, як достометну пані. Та дай вам тільки прозорну трубу в руки, та щоб шляпку при голові — і вже ваше осіятельство! Правильно. Тільки що осія-тельство і без лакея, чи правильно ж? О, бачитеї Виходить, мене вам треба.
Лукерія Степанівна, (до Горпини). Куди ж ото ти ставляєш отого дзиґлика, хіба не знаєш, що йому належить бути отутечки?
Г о р п и н а. Почали витребенькувати!
Павло. Правильно, що йому отутечки іменно і слід стояти, де господиня приказують.
Г о р п и н а. Учора був отамечки, а сьогодня вже он куди ставляй його!
Лукерія Степанівна. Еге ж, учора був отамечки, а сьогодня буде осьдечки.
Павло. Так і понімай!
Г о р п и н а. Навіщо ж це?
Лукерія Степанівна. Я так хочу!
Павло. Понімаєш, дуря, господиня так жалають, і правильно.
Г о р п и н а. На таку господиню ніколи не потрапиш догодити.
Лукерія Степанівна. У кого нема тями, той і не потрапе.
Павло (до Горпини). А ти наважайся потрапляти. Було, покійні пан, Петро Ригорович, кажуть: "Павлушка, штоб завтра єтая небуль, що стоїть у цій кімнаті, стояла в тій, а та, що в тій, щоб стояла в цій!" — Слушаю! І завтра зроблено так, як звелено. Господиню треба слухать, бо вони наші, а ми їхні.
Горпина. Та так же!..

Лукерія Степанівна. За зиму відлежала боки, то це в тобі жир почина грати.
Павло. Правильно! Людина, як і скотина, почува весну. Горпино! Чуєш, я тобі не велю грубіянствувать!..
Горпина. Робиш щодня, як той сірий віл, не вгаваючи, а тебе ще за те дармоїдом взичають!..
Павло. Бо вони на те господиня, стало бить, і можуть взичати, а ти набери в рот води.
Лукерія Степанівна. Ти б, може, хотіла панувати? Пикою не вдалась!
Горпина (усміхнулась). Як на чиї очі...
Павло. Правильно, що пальтретом не вискочила!
Лукерія Степанівна. Чи сукно на оцім столику витерто, чи й доси в крейді? Адже ж у карт гратимуть.
Горпина. А я почім знаю, що гратимуть?
Лукерія Степанівна. Чи тій же лампі отамечки й слід стояти, куди ти її примостила?
Горпина. Вона ж тут раз у раз стоїть.
Лукерія Степанівна. Стояла там, а теперечки осьдечки стоятиме. Товку у твоїй голові ані на шаг.
Павло. Горпино, роби так, як велять! От покійні пан, Петро Ригорович...
Горпина. Ще й ви тут розпанькались з своїми покійниками, аж обридло слухать!
Павло. Іншого покійника охотніш згадаєш десять разів, ніж якого живого один раз.
Лукерія Степанівна. Намочи зараз кінчик рушника у воду та витри столика.
Павло. Водою не годиться. Бувало, за покійного пана, Петра Ригоровича, як тільки де пляма на сукні, зараз водкою, а водою тільки розквацяєш.
Лукерія Степанівна. Іменно, що тільки розквацяєш. Піди, отам у шахві стоїть горілка, налий трішки у рюмку або в стакан.
Горпина пішла.
Павло. Не хвалив я того, що у вас шахва, у котрій стоїть горілка, відперта. От тільки увійшов у горниці, і бачу вже, де непорадок. Чи й сахарь так?
Лукерія Ст е па н і в н а. Ні, сахарь та чай під замком.

Павло. Під замком? Хоч і під замком, а все ж таки не давайте ключів Горпині.
Лукерія Степанівна. Хіба ти що постеріг за Горпи-ною? Я ж казала, що й вона така ж, як і Пріська.
Павло. Я тільки зиркнув сюди-туди, зараз і бачу, що не так, і не до хвасону... Ну, і хто це звелів оці крісла отутечки попритуляти?
Лукерія Степанівна. Хто ж, як не я?
Павло (переставля крісла). Так ви ж, мабуть, веліли ось як їх постановити? {Ставляє по-своєму.) За покійного Петра Ригоровича...
Лукерія Степанівна. Отак же і я хотіла, так хіба у Горпини є на то тяма?
Павло. Ну, не турбуйтеся, при мені все коїтиметься під ваше хотіння... Коли хочете, ключі від сахарю дайте мені.
Лукерія Степанівна. Чи ти ж зугарен мені догодити?
П а в л о. Я? Та хіба ж я не бачу, що ви хочете, щоб у вас все було на загрянишний шталт? А що, не вгадав?
Лукерія Степанівна. Ба, вгадав. Треба буде дати тобі косинку на шию, а то так якось не чепурно... А сорочка на тобі яка?
Павло. Десятчана.
Лукерія Степанівна. Я дам тобі тонку, стареньку, хазяїнову.
Павло (цілує її руку). А хоч і дві, хіба я не зумію подякувати? Та я!..
Лукерія Степанівна. На мою думку, ти тільки й зміг би потрапити на мене.
Павло. Господине. (Б'є себе у груди.) Ось як я вам!.. Єй-єй... Знаєте, я який? Скажіть мені: Павле, пірни в ополонку!.. Єй-богу, я такий. (Цілує її в руку.) Отака була ніжна ручка у покійної барині, Марії Вікторовни... А Горпині ключів від сахарю не давайте, а давайте мені.
Лукерія Степанівна. Ой, мабуть, ти щось помітив за Горпиною?
Павло. Я оком тільки зиркнув і понімаю...
ЯВА 6
Тіж і Горпина(з стаканом).
Лукерія Степанівна. Умочи ж краєчок рушника в водку.
Павло. Набери в рота та й сприсни, так краще буде. Лукерія Степанівна. Або сприсни, то ще й краще буде.
Павло (бере в рота горілку і сприскує). Отако-о!
Горпина (витира столика). Ач, як ловко витирається, сукно, неначе нове.
Лукерія Степанівна. А ти, дуря, і не знала цього?

Павло. Куди ж їй? Я більш світа і людей бачив, а й то за вашим розумом ледве похоплюся.
Лукерія Степанівна (йдучи). Як зберуться гості, то треба буде зараз і до обіду лагодитись. Чи ти, Павло, умієш чай наливать?
Павло. Спитайте Павла, чого він тільки не зна. Навдаху, чи й є що у світі таке, до чого б Павло не добрав способу?
Лукерія Степанівна. То наливатимеш сьогодня чай, а я хоч трошки попаную. (Пішла.) Павло (до Горпини). Чула? Горпина. Ну?
Павло. Кешені у тебе просторі? Буде солодко і тобі, і мені! (Бере стакана з горілкою.) Ого, скільки линула! Навіщо добро пропадатиме? (Випив.) Смачна!
Горпина. Ходім, дядьку, ще оту горницю приберем.
Павло. Слухай, доки я був чередником, доти був і дядьком, а тепер вже клич мене Павлом Семйоновичем.
Пішли. ЯВА 7
Кіндрат Антонович (один, хутко йде). Де ж це Горпина? Треба сказать їй, щоб вийшла до...
ЯВА 8
Кіндрат Антонович і Лукерія Степанівна.
Лукерія Степанівна (з других дверей іде). Ну, старенький?
Кіндрат Антонович. А що, старушка?
Лукерія Степанівна. Дайте ж я вас ще раз поздравлю з менинами. Сьогодня вам двічі свято: поміщиком зробились і менинником. (Цілуються.) Це вам вже на п'ятдесят шостий повернуло?
Кіндрат Антонович. Вигадай! Ще тільки на сорок восьмий.
Лукерія Степанівна. О ні, душко! Я нарочито давала вашу митрику Олесі, вона прочитала і вищитала.
Кіндрат Антонович. Отого я не люблю, що ти починаєш ритись у моїх бумагах.
Лукерія Степанівна. Та я, душко, до них ніколи і не доторкувалась; а митрика ваша вже годів з двадцяток лежить у мене в скрині.
Кіндрат Антонович. Ага... То віддаси її мені. Скільки, кажеш, мені годів? Так-так, пригадую... Покійні отець не раз казали, що мені у метриці прибавлено годів.
Лукерія Степанівна. Та чи прибавлено, чи убавлено, а вже ніхто ні вас від

мене, ні мене від вас не відіб'є.
Кіндрат Антонович. Ну-да, а тільхи...
Лукерія Степанівна. Двадцять сім годочків прожили, як один часок. Дай, Господи, так і надалі.
Кіндрат Антонович. Велика сила порозуміннє та згода у сем'ї; де согласіє та лад, там і благословеніє Боже. Ну, а скажи від серця, не виховуючись: легше тобі тепер живеться, правда легше?
Лукерія Степанівна. Що вже згадувать колишнє? Молода була, хіба диво, що трохи дуріла? Коли б не любила, чи ревнувала б вас?
Кіндрат Антонович. Ти ревнувала мене, а я тебе за те не гладив по головці. Тепер ти схаменулась, порозумнішала, і промеж нас лад.
Лукерія Степанівна (зітхнула). Та що вже? Ні на кого я так не жалкую, як на Марину; і доси плачусь на неї: .за других, було, дасте стусана, та й годі, а за Марину ви мене найгірш били і голову мені розбили... Вже відтоді мало не два десятка годів пройшло, а голова і зараз морочиться, і у вухах гуде.
Кіндрат Антонович. Ну, то пусте, що гуде, то пройде. Можна буде у аптеці взять лікарства, і зараз пройде... Не досадно б було, коли б і справді варта було ревнувать... Нав'язла тобі в зуби Марина, а я її ніколи і пальцем не зачепив...
Лукерія Степанівна. Годі вже, боляче згадувати.
Кіндрат Антонович. Дурочко ти! Ну і навіщо мені чужі молодиці, коли у мене своя є голубочка-сизоперочка? (Цілує Ті.)
Лукерія Степанівна. Як ви отак приязно балакаєте до мене, то я все своє горе забуваю. (Плаче, припавши йому до плеча.) Ох, знівечили ви мій вік, погубили мою красу... Через ваші кулаки я двох дітей скинула.
Кіндрат Антонович. Це вже ти завела стару пісню... Годі минуле згадувать. (Цілує її.)
ЯВА 9
Ті ж і Воздвиженський.
Воздвиженський. Зрю і преклоняюсь перед стоустою молвою, несущеюся із края в край, о добронравном і благополучном житії вашем, ібо і сам нинє торжественно і громогласно реку: воістину треба примір брать з кроткого і голубиного житія супругір Кіндрата Антоновича і Лукерії Степановни.

Кіндрат Антонович і Лукерія Степанівна. Та то ми так, згадали молодощі...
Воздвиженський. "Блажен, кто смолоду был молод" — сказав господин Пушкін. Назидательно, весьма назидательно. Поздоровляю іменинника і з іменинником.
Чоломкаються.
ЯВА 10
Ті ж і Знаменський.
Знаменський. Многоуважаємий Кіндрат Антонович, з іменинами! Многоуважаемая Лукерія Степановна, з іменинником.
Чоломкаються.
Кіндрат Антонович. Дякуємо, Ніхвинт Варфоломеевичу!
Лукерія Степанівна. Ви з сестрицею чи самі?
Знаменський. З сестрицею! Сестриця зосталася біля річки з Олександрою Кіндратовною і другими дівицями.
Воздвиженський. Там гуси та качки плавають, так вони занімаються наблюденіями.
Знаменський. Чули новину: Аркадій Рафаїлович Арцибаш волію Божією помре?
Кіндрат Антонович. Царство небесне, вічний покій! Вимірає панство, біда, як вимірає.
Воздвиженський. Таков закон природи. Знаєте, як Гамлет2 розсужда: "Всім живущим умирать, таков наш жребій".
Кіндрат Антонович. Хто, кажете, так розсужда? Воздвиженський. Гамлет.
Кіндрат Антонович. Розумно і справедливо розсужда. Хто ж той Хамлет?
Воздвиженський. Це на театрі представляють: "Гамлет, принц датський".
Кіндрат Антонович. А, на театрі? Ну, це нас не касається, а я думав...
Знаменський. Я теж видав Гамлета. Ну, гробокопатель там чудак, так вже іменно сміхотвор!.. Сто страшна трагедія, та ще й з смертоубійством...
Кіндрат Антонович. Нам такі театри і дома остогидли: смертоубівства та крадіжки мало не щодня. Садовіться, господа, чого ж ми стоїмо? Остогидли, остогидли нам ці театри: таке пішло, що й не доведи Господи!..

Посідали.
І хто його зна, як вже воно буде далі? Всюди тільки й чуєш, що там обікрадено, там обмошенничано, там ограбовано... От ви, господа, більш нашого вчились, то повинні більше розуміти, і око ваше мусить далі і глибше заглядати; а ми, мовляв, як ті сліпі оводи, живемо навпомацки і того не добачаємо, що під носом коїться! Бо нас же не так і вчили, як вас, зовсім не так. Наша навука не мудра була: через спину або упоперек, коли не батогом, то налигачем... Мені дячок проказав разів з п'ять псалтиря: "Блажен муж, іже не іде на совет нечестивих, і на пуги..." З,— та ото і по науці. У два місяці скінчив всі курси і всі екзаменти.
Знаменський (сміється). Ну, хитра була наука!
Кіндрат Антонович. Нас вчили на мідні гроші, а на вас то вже й срібних не настачили. От хоч і про нашу Олесю скажем: мало вона нам стоїть? У тисячу карбованців не вбереш всієї навуки, єй-богу, не вбереш!
Лукерія Степанівна. А клопоту з тією навукою, а гвалту!..
Воздвиженський. Ви куди ж, собственно, цю розмову ведете, до чого клоните? Балакайте не так широко.
Кіндрат Антонович. А до того, що інший, наприклад, як я, і тією навукою, що на мідні гроші, задоволняється, а другий не задоволняється. От наша Олеся щоразу бідкається, чому вона того не зна та чому її тому та іншому не навчено... Так от, як ви, господа, більш нашого вчені, то повинні понімать, куди воно тепер все йдеться і до чого воно дійдеться.
Воздвиженський. Ага, аж ось куди ви метнули?
Знаменський. Довольно пространно.
Кіндрат Антонович. Постерегаєте, як тепер у світі повелося: одні пнуться в пани, другі в мужики; одні товплються, давлють один другого, одіймають останній шматок з рота, другі самі віддають; інші аж тремтять до навуки і, скільки не дай їм книжок, все їм мало; другі і з однією книжкою не справлю-'ться. І знов которі благородні, прирожденні господа, кидають званіє прирожденне, надівають сіряки і беруться за плуг... І куди нам гнуть, до кого пристать, не розбереш!
Воздвиженський. А ви ідіть своєю дорогою.
Кіндрат Антонович. Так хто ж його втрапе зосліпу на свою дорогу?
Воздвиженський. Це вопрос довольно сложний.
Знаменський. І нискольки не сложний!.. У газетах можна вичитать, там

все сказано: куди, як і що...
Кіндрат Антонович. Я щодня в газету дивлюсь, а указанія не зустрічаю.
Воздвиженський. А я вам дам совіт боліє благий. Краще не підіймайте на свої рамена такої головоломности, а швидш сядемо в обязательну по п'ятнадцять копійок.
Кіндрат Антонович. От вам все шуточки, а я іноді цілісіньку ніч не засну та все думаю, куди воно йдеться.
Воздвиженський. А ви краще прийміть на ніч лампадки дві або й три очищеної і пречудесно спатимете. Від очищеної всякі вредні мислі ізчезають, яко таїть воск од лиця огня...
ЯВА 11
Ті ж, Олеся, Марфа Варфоломіїв на, Леоніла Агапонівна
і ще дівчата.
Леоніла Агапонівна. З іменинами!
Чоломкаються, другі дівчата теж роблють.
Марфа Варфоломіївна. Кіндрат Антонович, з іменинами! * Лукерія Степановна, з іменинником!
Чоломкаються.
Лукерія Степанівна (до Олесі). Ти хоч би ради хатнього празника, ради батькових іменин, одяглась як слід. Олеся. Хіба ж так не гарно?
Кіндрат Антонович. Молоді люде подумають, що в тебе немає, в віщо і переодягтись.
Олеся. Якщо ці молоді люде задивлятимуться тільки на моє убрання, то мені до них байдужісінько.
Кіндрат Антонович. Ач, як гостро відрубала, це вже так з'ясувала, що ні з якого боку і не підточиш.
Лукерія Степанівна. Балувана ти у нас, Олесю! Як же таки так молена?
Олеся. Яку ви з мене хотіли зляпать, такою я і вдалась: ні краща, ні поганша. (Регоче.) Зліпили дядю, на себе глядя, а теп^р і цяцькайтесь. Сідайте, сестрички!
Знаменський. Но на мій погляд, Олександрі Кіндра-товні українська одежа дуже пристала.
Олеся. А що, мамо, бачите?
Козубська. Нікоторого фасону!
Марфа Варфоломіївна. Кому що к лицю.

Козубська. Знаємо, у чий огород камінці жбурляєте.
Марфа Варфоломіївна. Відчепіться ви, Бога ради! Овсім ви мені і не на думці. Чого присікуєтеся увесь час?
Козубська. Не знаю, хто з нас сьогодня до кого присікується!
Марфа Варфоломіївна. Тільки не я.
Олеся. Оце вже мені прикро слухати. Годі, сестрички, змагатися, хоч ради сьогодняшнього дня!
Кіндрат А н т о н о в и ч. За це розумна, дочко. Це правда, що сьогодня якось не годиться.
Лукерія Степанівна. Не на те ж ми вас, справді, закликали, щоб ви одна одній очі видирали.
Олеся. Ходімо краще до мене у світличку, я вам дещо цікаве покажу. (Встає.)
Воздвиженський. Но українська одежа даже і на театрі приукраша взори.
Лукерія Степанівна. Не нагадуйте, пожалуста, про кіятри, хай їм цур. Нашій Олесі торік як зама руди лося — в одну душу: "Піду в актьорки!"
Олеся. Я ще ту думку не зовсім залишила.
Лукерія Степанівна. О, чуєте!?
Воздвиженський. Театр дуже соблазнительна штука. Колись і я подвизався в качестві хориста або безсловесних лицедіїв в українській трупі, но таланта не розбудив в собі.
Олеся. Невже?
Кіндрат Антонович. Театр — то баловство! У нас і своїх театрів доволі.
Козубська. По-моєму, іти у актьорки для тії особи, котра лічить себе благородною, зовсім непристойно.
Лукерія Степанівна. Отак же і я кажу.
Марфа Варфоломіївна. Дворянкам воно, може, і справді конхвузно.
Козубська. А дияконівнам саме під масть.
Марфа Варфоломіївна. Інша дияконівна бува зви-чайгііщою від справжньої потомственної; коли не до неї п'ють, не каже: "Здорові пийте"!
Козубська. Ніколи хам панові під плече не підійде!
Олеся. І вже знову почали шпигатись! Марфушо, я розгніваюсь на тебе. (Цілує її.)

Марфа Варфоломіївна. Та цур їм, тим дворянкам!
Козубська. А дияконівнам пек!
О л е с я. Та годі вам! Краще давайте прохать наших кавалерів, щоб вони нас окритикували.
Воздвиженський. Я критикой не занімаюсь, потому што до многих предметов равнодушен.
Олеся. Чуєш, Марфушо? (Усміхається.)
Знаменський. Критикують, которі ідіоти і болвани.
Козубська (до Знаменського). Ну, ви вже, пожалуста, хоч і не говоріть, ви просто ужасть-ужасть якой критикан!.. Кожного з ніг до голови окритикуєте. Хіба то не ви пустили критику про Матрьону Петровну, ніби у неї одна нога куца? А про Сох-вію Дмитровну, що вона собі кой-що підмощує?
Дівчата. То ви ось які, Нихвінт Варфоломеевич?!
Знаменський. Нікогда я не інтересовался недостатками тих особ, ібо вони мені без надобности малєйшої!
Козубська. Так ми вам і повірили!
Дівчата. Тепер же ми знатимем, які ви!
Олеся. А я дуже б хотіла, щоб Нихвінт Варфоломеевич мене окритикували.
Лукерія Степанівна. Що це ти, донечко, де ж таки!
Знаменський. Це б було совершенно напроти моїх чувств.
Воздвиженський. Пущайте!.. Олеся. Пожалуйста, окритикуйте.
Кіндрат Антонович. Ну і що ти, Олесю, вигадуєш?
Лукерія Степанівна. Де ж таки, щоб так ні з того, ні з другого. Чи вони п'яні, чи як?
Олеся. Хіба, щоб критикувать, то треба бути п'яним?
Лукерія Степанівна. Он вийди на шпиль проти греблі та послухай, як на тім боці, біля монопольки, один одного по морді критикують.
Воздвиженський (регоче). За таку критику покорно благодарю!
Кіндрат Антонович. Це вже ти попала пальцем у небо.
Лукерія Степанівна цілком розгубилась.
Олеся (до Нифінта). Пожалуста, окритикуйте мене!
Воздвиженський. Пущайте-пущайте!
Знаменський. Ви, певно, на щось натякаєте, тільки я ніяк не соображу.

Олуеся. Хіба ж не скучно з вами? От кавалери! Один похнюпа, другий тюхтій!.. Гайда, сестрички, від них! Цур їм!..
Козубська. З такими кавалерами можна у меланхолію вступить.
Дівчата. Невеселі собеседники!
Марфа Варфоломіїв на. І ніхто їх не вкраде!.. (Регоче.) Давайте продамо їх циганам! Ха-ха-ха!
Всі дівчата зареготали і побігли.
Воздвиженський. Весела особа Олександра Кіндра-товна.
Знаменський. Це для мене иеожидана новина, що сказала Леоніла Агапоновна.
Лукерія Степанівна. Негонилі не дорогого заходу коштує і підбрехнути.
Кіндрат Антонович. Не все те слід переймати, що поверх води пливе.
Воздвиженський. Но паки непріятніщ те, що ми тратимо дороге времня!.. (Дивиться на часи.) Вже й час адми-ральський приспіє, а партньорів і досі нема. Невже старшина та писар не будуть?
Кіндрат Антонович. Обіщали посітить.
Воздвиженський. Довго баряться! Подивлюсь, чи не йдуть. (Пішов.)
Кіндрат Антонович (до Знаменського). Що ж, ви знайшли вже собі довжность?
Лукерія Степанівна. Тепер вже, мабуть, зайдете за тридев'ять земель?
Знаменський (зітхнув). Многоуважаємиє Кіндрат Антонович і-Лукерія СтепаноБно! Я вже однажди розкрив перед вами свій душевний план, і ви знаєте оний: сокруша мою грудь буря щоденних сердечних ураганів!.. Ізрекіте, возрадуваться ль смятенному духу моєму ілі суждено оному ввергнуться в пучину скорбей і скрежето-зубовного плача?
Кіндрат Антонович. Ви все своєї?.. Що ж, поштен-ний, ви ні при якому ділі, і званія у вас нікоторого!
Лукерія Степанівна. Як же без званія?
Знаменський. І званіє буде, треба тільки підмазать... Спершу писателем у суд, вже папаші обіщали; а через скільки літ судебним приставом...
Кіндрат Антонович. Обіцянка — то дитяча забавка. Як же це ви, паничу, маєте вже мало не тридцять років, а й досі баклуші б'єте?
Знаменський. Потому што страдаю, і ніяке занятіє не заохочує, откровенно говоря.
Кіндрат Антонович. Стражданія стражданіями, а званіє окроме, бо це

дуже важна стаття!..
Знаменський. Но просив я вас однажди і нинє сльозно прошу вторично.
Кіндрат Антонович. Ось послухайте ви мене, пош-тенний, як у моїм мозкові складається оце саме діло. Балакатиму з вами не по-вашому, не по-вченому, а по-простому, як умію. Світ з кожним днем посовується вперед і переміняється, чи так?
Знаменський. Звичайно!
Лукерія Степанівна. Біда, як посовується!
Кіндрат Антонович (до Лукерії). А ти з своїм носом не посовуйся, коли я балакаю. Що було вчора, того сьогодня не буде; а завтра вже не буде того, що було сьогодня. Так і думки чоловічі, вони щодень міняються... Світ іде все вперед, і народ вперед посовується. І кожна людина, у котрої не вовною голова набита, щоб не зостатись у^дурнях, мусить потрапляти за гуртовим розумом. І хто прозіва те, що сьогодня мимо рота пливло, завтра вже не здожене, бо завтра вже буде завт-ряшнє.
Лукерія Степанівна. А післязавтра післязавтрашнє!
Кіндрат Антонович. Ну да! Післязавтра післязавтрашнє!.. Тільки ти краще мовчи! Пантруйте, поштенний, далі за моїми думками. Наша Олеся не яка-небудь безприданниця, щоб нам надто хапатись її відданням,— розумієте? Був би я безштанько, а ви, як і тепер, дияконським сином, ви б зроду-віку і не подивилися на нашу Олесю..,
Знаменський. Напрасно, всегда, как нинє і прісно...
Кіндрат Антонович. Не вірю. Придане вам муляє очі? Положим, що гроші всьому голова. Так-так... Ще позаторік оті панки, що тут навкруги мають клаптики землі, надимали проти мене губи, немов не добачали мене; а тепер, коли Господь благословив мої труди, коли я здобув оцю земельку, то вже вони повернулись до мене очима; я вже не хочу з ними чоломкатись, а вони самі хапають мене за руку... Виходить, щоЛ хвортуна повернула колесо у наш бік, і копитали щось обозначають... Ви, паничу, чоловік без званія, а ми піднялись вгору настільки, що ніби й на панів закандзюбилися. Не на рівній вже лінії ми стоїмо. Ні копиталу, ні званія у вас, то яка ж вам і ціна?
Лукерія Степанівна. Яка ж вам ціна? Нікоторої.
Знаменський. Чи давно казали, що не знаєте, куди йти і яким шляхом? Одначе ж за свою лінію здорово вхопилися!..

Кіндрат Антонович. Ну, то були розсужденія, а це... Треба ж про що-небудь розсуждать?.. А як діло доходить до...
Знаменський. Значить, всі мої надежда і упованія були всує?
Кіндрат Антонович. Це вже ваше діло... А нарешті мушу сказати, що тут, у цім ділі, головну силу, має Олесина воля... Розумієте? Вона у нас одна... (Одійшов до вікна.)
Лукерія Степанівна. А ви не сумуйте та сватайте собі Негонілу Агапоновну, у неї і земельки десятин з п'ятнадцять, і левада, і садок, і грошенята, мабуть, є,— бо дуже скупенька.
Знаменський. Да, пожалуй! Бить может, з отчаянія і Неонілу Агапоновну посватаю. Томиться, давно томиться грудь моя под бременем гроз!.. (Б'є себе в груди.) Мовчи ти, уязвленное серце! Ах-ха-ха!.. (Почав ходить по хаті.)
ЯВА 12 Ті ж і Олеся.
Олеся. Мамо! Дайте ключі! Достану альбома. І нащо ви його знов заховали?
Лукерія Степанівна. Щоб кожне не бабляло руками. (Дає ключі.) Послухай, донечко, що Нихвінт Варфоломеевич кажуть.
Олеся. Що таке, невже цікаве? Шкода, мені ніколи послухать.
Знаменський (зітха). Всеконечно, ви догадуєтесь?
О л е с я. Чи не знов про чувства? Коли б ви менш про них говорили, то їх видніш би було. Та й задля чого ви цим турбуєте тата та маму?
Знаменський. Або добийте мене одним словом, або звеліть жить і счастієм наслаждаться!
Олеся. Навіщо ви такі рогаті слова промовляєте, аж страшно слухати? Я ще так мало на світі жила, а вам і те заздрісно, хочете відняти у мене волю?
Знаменський. Ваша воля при вас і зостанеться.
Олеся. Ні, дівоча воля до шлюбу; а шлюб взяла — волю віддала.
Лукерія Степанівна. Ох, донечко, правда, правда...
Знаменський. Нікогда я так не мислив. Єто напрасно!
Олеся. Скажу вам пряміщ: не до пари я вам. (Побігла.)
Знаменський. Что сіє? О, невжелі же конець прибли-зився, душе моя, твоїм упованіям? (Мальовниче вхопився за одвірок.)
Кіндрат Антонович. Така вже вона у нас, як бачите. Лукерія Степанівна.

Своевольна. Знаменський. Погибли мої надежди, погибли мечти!.. Тепер же я дожив до чермного дня!..
ЯВА 13
Ті ж, вчитель, старшина, писар, псаломщик і ще два-три
чоловіка.
Вчитель. З іменинами! (Чоломкається.)
Писар. Пожелав вам всього луччого в мирі, щитаю довгом виразить поздравленіє!..
Старшина. Щитаю довгом... Ми до вас гуртом, щоб поодинці хати не вихоложувати, як кажуть...
Воздвиженський. Тепер уже в зборі вся наша аристократія.
Кіндрат Антонович і Лукерія Степанівна (вітаються з кожним). Спасибі, що не забули, дякуємо!.. Благодаримо!.. Садовіться! Милости просимо!.. (Сідають.)
Старшина (після паузи). Ви, Лукеріє Степановно, чудові хазяйка. У наших бабів гуси ще тільки починають нестись, а у вас вже й гусенята повилуплювались.
Писар. Ви образцьовая хазяйка! Хоч на всемирну виставку!
Чоловіки. А так-так... Образцьові, образцьов...
Старшин а. Средствія, мабуть, такого знаєте? Правду кажуть, що багатому чорт дітей колише.
Воздвиженський (показує старшині карти). Не теряя дорогого времені, приступим?..
Старшина. Я можу, не знаю, як другі.
Воздвиженський. Господа!
Розбирають карти.
Вчитель (до Знаменського). Що це ви, Нихвінт Варфоломеевичу, носа повісили?
Знаменський. Все на світі пустяки! Вчитель. Що це на вас найшло?
Воздвиженський. Матвій Гнатович, а ви стукнете? Вчитель. Я згодом, а тепер щось неохота.
У цю хвилю чутно дівочий хор. Писар. Тихше, тихше, господа!
Слухають.
Какой дивной мелодій, вперше чую!..
Старшина. Чудово як у вухах відляск лунає!..

Кіндрат Антонович (до вчителя). Ось слухайте, Матвій Гнатович, підіть ви до дівиць та й присогласіть їх сюди. Олеся вас, певно, послуха, а за нею вже й останні.
Вчитель. Можна. (Пішов.)
Воздвиженський. Господа, на міста!
Спів замовкає.
Собірайтесь, ігроки, Винімайте кошельки...
Кіндрат Антонович! Не мішає для вдохновенія, доки обід поспіє, іспить по одній лампадці. Господа, хто согласен зо ^чою, підіймайте руки.
Всі піднімають. Яке єдинодушіє і єдиномисліє!
Кіндрат Антонович. Лукерія, ну лиш, розпорядись.
Сідають за стіл. Лукерія Степанівна пішла. По якій гратимем?
Старшина. Пожалуста, не по великій, бо я дуже гарячий, швидко спорожню партімон. Писар. Партманет! Старшина. Все рівно!
Писар. По дев'ять копійок обязательна. (Здає.) Воздвиженський. Почему не по п'ятнадцять? Старшина. Е, ні, то дуже дорого, ми не согласні.
Чоловіки. Ми не согласні...
Воздвиженський. Не хотів би я, знаєте, бути і архієреєм, тільки б знати щоразу, які в прикупці карти. Втемну! _ Кіндрат Антонович. Стукнемо.
Старшина. Та й я за громадою!
Писар. Скільки кому? А Кіндрат ДіЩшович, певно, з тузком або з королем і кралею?
Воздвиженський. Прошу дві! Кіндрат Антонович. Одну! Писар. Ну-да; так і єсть! Старшина. Чотири.
Воздвиженський (вЬяв карти). Ого-го! Це кеске-се, височайший сорт!
Починають грать. ЯВА 14
Ті ж, вчитель, Олеся і останні дівчата.
Вчитель. Ну, панове, коли слухать, то просимо слухать мовчки. Яків Михайлович, підтягуйте!
Воздвиженський. Могу! (Відкашлюється.)
Вчитель. Прошу співать по руці, разом, і не наважатися перекрикувать одна одну. Заспіваєм: "Стоїть гора високая". (Задає тон, і починають співать):
Стоїть гора високая 4, Попід горою гай, Зелений гай, густесенький, Неначе справді рай.

А під горою річенька, Як скло, вода блищить, Долиною далекою Кудись вона біжить.
ЯВА 15
Ті ж і Лукерія Степанівна, Павло (з підносом, на котрім три графинчика і чарки) іГорпина (з закускою).
Павло. Чого ти прешся наперед, чого? Всі. Ц-с, ц-с!
Павло. Та чого ж вона суне наперед свою пику? Горілку спершу п'ють, а потім закусюють. От і за покійного Петра Ригоровича...
Лукерія Степанівна. Та замовчи!
П а в л о. Та замовчать можна; а тільки кажу, що і за покійного Петра Ригоровича...
Писар. Ах, як жаль, що перепинили чудову пісню.
Воздвиженський. Но бувають случаї, що і поїзд зупиняють на всім бігу.
Старшина. Чувствітельна пісня!
Чоловіки. Дуже чувствітельна!
Воздвиженський. Вони вам ще заспівають. А тепер треба обратить вніманіє на причину, зупинившую поїзд, даби ізслєдовать оную немедленно і неукоснительно. (Наливає чарки.) Лампадки у вас, почтенні домохозяева, не безобідні. Господа, не теряйте торжественного моменту: за здравіє іменинника, історчика безсмертного іспийте!
Випивають.
Писар. А тепер просимо баришень продольжать сладкозвучной мелодій.
Сідають.
Старшина. Такий вже сладкозвучний, що й сказать... Чоловіки. Біда, який слабкозгучний!
Починають грать.
Павло. За покійного Петра Ригоровича, як були ме-нини, зараз музика, півчеські... Для двірських бочку горілки, бочку меду, бочку...
Кіндрат Антонович. Ну, тебе про це ніхто не питає.
Павло. Цигане ведмедів понаводять...
Кіндрат Антонович. Іди вже, лагодься там до обіду.
Павло. Добро колись було! (Пішов.)
Кіндрат Антонович. Ну, Матвій Гнатович, ми слухаємо.
Вчитель. Третій куплет.
Співають.

На березі у затишку, Де в'яжуться човни, Там три верби схилилися, Мов журяться вони...
ЯВА 16 Ті ж і Павло.
Павло (вбіга). От так штука! Леонід Петрович приїхали, я зразу їх пізнав.
Кіндрат Антонович. Невже? Зовсім не сподівався!
Всі схопились і заметушились, одставляють столика, ховають карти.
ЯВА 17
Ті ж і З а г р и в а.
З а г р и в а. Здравствуй, Кондрат Антонович, каково поживаешь?
Цілуються.
Здравствуйте, Лукерия Степановна!
Чоломкаються.
У вас веселье?
Воздвиженський. Господар сього дома іменинник. З а гри в а. А, вот что!
Никак, Воздвиженский? Воздвиженський. Узнали? За грива. Еще бы.
Чоломкаються.
Так я попав на семейный праздник? Поздравляю именинника! Не помешал ли я вам?
Кіндрат Антонович. Спасибі, що приїхали, якраз упору, дуже раді.
З а г р и в а. Рады — тем лучше. Познакомь меня з гостями, все это, разумеется, соседи? Оно и кстати. Ведь я предполагаю поселиться в деревне и превратиться в хлебороба. Помнишь, Кондрат Антонович, я об этом в юности мечтал и ты, бывало, меня экзаменуешь: заставляешь отличить яровой хлеб от озимого или плуг сложить? Теперь я думаю осуществить мечты.
Кіндрат Антонович. Це тепер, кажуть, у моді.
Старшина. Чутка йдё, що на панів ніби пошесть яка напала, що все до мужичків підсовуються.
Кіндрат Антонович. Це наші началники. — г господин старшина. Підходьте!
З а гри в а. Лицо знакомое.
Старшина. Невже не впізнали? А придивіться гарненько. Колись у коней заразом бігали, бувало, хвоськаєте мене по жижках, ґавенят укупі дерли, рибу вудили... Корнія Корлюка пам'ятаєте?
Загрива. А, Корний? Давно ли, кажись, а уж мы почти старики.

Кіндрат Антонович. Ваша старість ще за горами.
Старшина. Тепер вже, мабуть, забули і по-нашому балакать, а колись ловко чесали!..
Загрива. Ні, маракую і тепер потроху.
Кіндрат Антонович. А це волосний писар. Підходьте!
Писар. Іван Семенов, син Трандафілов.
Кіндрат Антонович. Господин сельский вчитель; а оце синок нашого диякона. Ось і моя Олеся!..
Загрива. Олеся? Да неужто это она? Вот этакой крошечкой помню вас. Подумаешь, сколько времени прошло. В национальном костюме? Прелестно.
Олеся. А мама гніваються на мене, що я городської одежі не долюблюю.
Лукерія Степанівна. Не то що, а якось...
Козубська (присіда). Леоніда Агапоновна Козубська, потомственная дворянка. Покійні мої мамонька часто,, було, годують вас коржиками або вертутою, як заходите до нас з охоти.
З а г р и в а. Да, помню-помню. Очень рад!.. А что, Кондрат Антонович, с дороги не мешает пропустить по одной?
Кіндрат Антонович. Милости просимо! (Налива,)
З а гри в а. Господа, выпьем ради нового знакомства!
Воздвиженський. Не вредно. (До писаря.) Дерзай, Семен!
П'ють всі.
Павло (підходе). Левонід Петрович, а мене невже не пізнали? Ану, придивіться.
З а грив а (вдивляється). Не дурак ли Павлушка?
Павло. Так тошно. Тільки що вже тепер не дуряк.
Загрива. А помнишь ли, как ты покойному батюшке говорил: "Не поїду я в загряницю"?
Павло. Тепер поїхав би хоч і на край світа!
Загрива. За здоровье именинника.
Всі. Ура!.. Ура!!!
Завіса.
ДІЯ II
В глибині кону скалистий берег річки, подекуди порослий очеретом, кугою, лозою і терном. Біля лози прив'язаний човен; по той бік річки мріє

село; на другому плані ліворуч сад, пліт і хвіртка, праворуч криниця з журавлем
і жолобом.
Я В А ^
Олеся і Марфа В а р ф о л о м і ї в н а (виходять з хвіртки і співають, підходять до річки. У Марфи Варфоло-міївни в руці вузлик з роботою.)
Не там щастя, не там доля, Де багаті люде; Кого злуче коханнячко, Там і гаразд буде.
Ти, дівчино, засмучена, Скажи, що думаєш; Щодня нудиш білим світом, Рученьки ламаєш.
Ой тим же я та нудюся, Рученьки ламаю, Що літа мої минають, А долі не знаю.
Половина літ минуло, Щастя не зазнала, Біле личенько змарніло, Брівоньки злиняли.
Не втішайтесь, воріженьки, Моїй пригодоньці, Що йдуть марно літа мої, Як лист по водоньці.
Безталанною вродилась, Такою й загину, Породила мене мати В нещасну годину.
Марфа Варфоломіївна. Сонечко вже на полудень звернуло, довгенько я засиділась у вас; доки перехоплюсь через річку, почне вечоріти. (Іде в човен) Коли ж ти до нас, Олесю?
Олеся. Коли надумаю. Що у мене — робота яка, чи діло пильне, котре примушує сидіти дома? Я білоручка: ні панянка, ні мужичка, ні Богу свічка, ні чортові кочерга! (Регоче.)
Марфа Варфоломіївна. Робиш те, що і всі роблять у твоїм становищі.
Олеся. Мені так не подобається. Що то за життя — без цілі, без напрямку? Я не можу, Марфушо, так жити, інша у мене натура... Коли б я змогла тобі розказати все, що діється у моїх думках, ти б зрозуміла... Не сила моя згорнути тих думок докупи, через те щоразу все гірш налягають вони на душу. Коли б змогла заразом обміркувати їх — не заморочувалася б до знесилення. Пригнічує мене переконання, що посте-регаю в собі що день все більший брак освічення.
Марфа Варфоломіївна. Он що? Мало чого кому бракує, та не все коїться по нашому хотінню, по щучому велінню. Це від байдиків лізе тобі таке в памороки: того хотіла, того брак, а того й надто... Понакуповувала

усяких книжок, та й не даси ради ні собі, ні книжкам... Коли б попоробила щодня до втоми, наприклад, тягаючи горшки з печі та в піч або хліб вимісюючи, як мені доводиться мало не щодня,— не заморочувалася б.
О л е с я. Хіба я іноді не роблю до втоми?
Марфа Варфоломіївна. Що іноді? Іноді не щодня!..
Олеся. Роблю, і не помага!
Марфа Варфоломіївна. Стережись, Олесю, щоб ти зовсім не стерялася.
Олеся. А що, Марфушо, як я і справді стеряюсь? А воно ніби до того і йдеться! Ось слухай. Почну шити що чи вишивати — думки, як галич, вкриють, візьму книжку читать — і який-небудь факт так докірливо ущемить за серце, що годі вже й читать; зрадливі, болючі думки налопом обгорнуть душу і давлять її, і рвуть на шматки... Я кидаю книжку, біжу з хати в поле, на леваду... А там як спогляну, що як то другі за той гіркий шматок хліба день у день спину гнуть та крівавим потом умиваються, і тоді вже мені не тільки важчає, а й соромно робиться, так соромно, що хоч і крізь землю провалитись!..
Марфа Варфоломіївна. Чого ж соромно?
Олеся. І сама не знаю... І кинулася б я до тієї праці, і робила б до втоми, до знесилення... Аж тут раптом обхопить, мов перевеслом, інша, глумлива та докірлива думка і ніби зазирає тобі в вічі і допитує: "А далі ж що? Наробишся й ти до втоми, а далі ж що?.." Під впливом цієї невідчепної болячки я немов умліваю, опадають мої руки, і в голові метушиться!..
Марфа Варфоломіївна. Чудна! Краще подумала б так, що не всім же гірко працювати, бо не всім однакова доля і талан.
Олеся. А чому не всім? А за які вчинки? Отут мої думки завжди і зупиняються. Чому не всім?
Марфа Варфоломіївна. Ну, цього вже нам з тобою не розгадать!..
Олеся. Оце мене мучиить і не дає супокою!..
Марфа Варфоломіївна. А мені про те неначе байдужісінько.
Олеся. Не вірю, не може цього бути!.. Навіщо нас так мало вчать?.. Нічому-нічому не навчають... Я хотіла б кожній своїй думці дати розвій і напрямок, а мушу зупинятись на першім ступні і бідкатись, борсатись з думками, мов пташка в сильцях... Отака наша навука!.. І до чого вона

мені? Ніби з-під поли показали ту навуку, як пхикавій дитині цяцьку, та й знов заховали. Ну, навіщо віддавали мене до школи?
Марфа Варфоломіївна. Спитай вже заразом, навіщо тебе й на світ породили. (Регоче.)
Олеся. Чому не віддали мене в гимназію? 5
Марфа Варфоломіївна. Мало б чого ти не захотіла.
Олеся. Краще не знати нічого, ніж мало знати!
Марфа Варфоломіївна. Не білон за великим, щоб малого не згубить.
Олеся. Нема чого губить. Не шкода мені тієї навуки, котра скидається на приказку "цить, не плач, мати спече калач, медом помаже, тобі покаже, а сама з'їбть"...
Мар ф а Варфоломіївна. Дякуй, що тебе й тому батьки навчили.
Олеся. А я хочу ще вчитись, ще і ще!..
Марфа Варфоломіївна. І не думай, бо не пустять.
Олеся. Як не пустять, я чого-небудь налихотворю.
Марфа Варфоломіївна. Ти одна у отця-неньки,, звісно, шкода буде відпустити.
Олеся. А не бійсь, коли б заміж захотіла, то з дорогою душею зараз віддали б. (Вдивляється вподовж річки і показує рукою.) Ондечки, бачиш?
Марфа Варфоломіївна. Що таке?
Олеся. Через що я можу байдикувати, а ота молодиця, ондечки, бачиш, по той бік пере сорочки, а побіч неї аж п'ятеро дітвори, як пуп'янки,— через що ж вона мусить, не розгинаючи спини, працювати від ранньої зорі і до пізньої?
Марфа Варфоломіївна. А ти б замість того, щоб морочити памороки такими загадками — від чого та через що? — краще майнула б оце хутенько та й допомогла їй прати сорочок!..
Олеся. Ну й гаразд. Сьогодня допомогла б, а далі що?
Марфа Варфоломіївна. А там вже воно само визначиться.
Олеся. А завтра ж вона знов муситиме працювати.
Марфа Варфоломіївна. І слава Богу, як муситиме, а от як знесилиться.
Олеся> То-то, як знесилиться! Я про те ж і міркую: що буде, як вона знесилиться? Марфушо, що буде?
Марфа Варфоломіївна. А буде те, що Бог дасть.

Олеся. А людям би-то до того нема й діла? Ні, Марфушо, так не можна. Люде повинні знати, що буде і з нею, і з отими пуп'янками! Я скільки разів намагалася це обмірковувати з деякими людьми, але виходить, що або вони мене не розуміють, або я їх!.. Коли б я мала великі достатки...
Марфа Варфоломіївна. Тай міркувала б зовсім інакше.
Олеся. Нізащо на світі!.. Ніколи я не переміню своїх замірів, ніколи!.. Хитаєш головою? Звичайно, що ти тепер власна дати моїм думкам яке хочеш прізвище, власна і мене саму образити пустомелею чи фантазьоркою, як вже й не раз ображала. Ну що ж, ображай ще, а я не похитнусь в своїх замірах!..
М а, р ф а Варфоломіївна. Пустомелею була, пустомелею і довіку зостанешся. Кожному зростові свої виграшки, тільки що тобі й до старости, мабуть, ляльки людьми здаватимуться!..
Олеся. Звісно, що я дурочка, а ти умочка. Тільки ця дурочка так іноді глибоко загляда собі в душу, як умочці і не вбачається.
Марфа В а р ф оломіївн а. Мені нема чого заглядать собі в душу.
Олеся. Краще, Марфушо, заглядать собі в душу якнай-глибш і якнайпрозоріш тоді, коли ще зможеш дивиться в неї* не червоніючи.
Марфа Варфоломіївна. Це вже з якоїсь нової книжки висмикнула цю промову. І чого б ти мала червоніти? Чи ти що вкрала, чи ограбувала кого?
Олеся. Тобто ти нічого не знаєш?
Марфа Варфоломіївна (здивовано). Що таке?
Олеся. Марфушо, скажи мені від серця, як щира подруга, як ти на це дивишся?
Марфа Варфаломіївна. На віщо? Постривай, ти в жарт чи?.. Я нічого в товк не візьму, про віщо ти?..
Олеся. Чула ти, що люде кажуть? Скажи, як кажуть?
Марфа Варфоломіївна. Та про віщо ж, про віщо ж бо?
Олеся. Про мого отця та про Леоніда Петровича що люде кажуть?
-Марфа Варфоломіївна. А-а. То так би зразу й казала, а то завела такої... Кажуть, що Леонід Петрович моститься тебе сватати.
Олеся. Та ні, я зовсім не про те тебе питаю. Що люд© кажуть... про землю? Ти ж знаєш, що земля Леоніда Петровича дісталась нам вся?
Марфа Варфоломіївна. Знаю.

Олеся. А знаєш, як дісталась?
Марфа Варфоломіївна. Як і другим дістається. Люде кажуть, що тепер би Леоніду Петровичу оженитись на тобі, то й полатався б.
Олеся. Не те, все не те ти кажеш!..
Марфа Варфоломіївна. Ну, що ж, була б поміщицею, дворянкою, баринею!.. (Глянула на сонце.) Хі, вже скоро1 й сонечко заходитиме, ото забалакалася з тобою.
Олеся. Стривай! От дивись на мене, Марфушо, нічого я не вкрала, нікого я не ограбувала, правда? А червонію. Кажуть, що діти не повинні в гріхах батьків своїх; а от я ніби повинна!..,
Марфа Варфоломіївна. Це ти вже щось таке почала вигадувати!.. Як собі знаєш, так і міркуй, а мене не силкуйся заморочити. Скажу тобі коротенько: родителів тобі судити зась, от що! Іменно зась!..
Олеся. Тадже земля Леоніда Петровича удвоє дорожче стоїть тії ціни, за котру нам дісталася. Як же так, Марфушо? Це, стало бить, притисли людину до стіни і взяли за горлянку?..,
Марфа Варфоломії вна. Годі, годі, не хочу й слухати!.. (Обмахується рукою і йде у човен.) Родителів судити зась!
Олеся. Ну, я вже замовкла, годі, не треба... Знайду з ким іншим про це обміркувать...
Марфа Варфоломії вна (помовчала). А признайся, кортить тобі бути дворянкою?
Олеся (нехотячи регоче). Кортить!
Марфа В а р ф о л о м і ї в н а. Я думаю, що нам вже тоді до вас і не рівнятись.
Олеся. Так! Тобі така мова до вподоби? їдь вже, або що!.. Прощай!
Марфа Варфоломії вна. Недаром Нихвінт розказував мені...
Олеся. Про віщо він розказував?
Марфа Варфоломії вна. Що ти сказала йому, що він тобі не до пари.
Олеся. Сказала, це правда. Як у мене на душі було, так я й сказала! Не до вподоби мені Нихвінт Варфоломейович. І не вірю, щоб він мене кохав. За віщо йому мене кохати? Ні лицем,, ні думками йому я не до серця.
Марфа Варфоломії вна. Я його серця не знаю, тобі видніш.
Олеся. Я ж і бачу. Думки наші цілком нарізнь. У Нихвін-та Варфоломейовича які заміри? Спитала його: "Щоб ви,— кажу,— робили,

якби мали достатки?" — "Купив би,— каже,-"— в городі дом". А далі? — "Віддав би його під кватирі". Та й тільки? — "А потім зібрав би,— каже,— ще грошей та купив би і другий дом".— А далі, кажу, і третій? А він, регочучи,, каже: "Почему ж і не четвертий?"... А далі що? — питаю.— "А що ж далі?" — відмовив, усміхаючись. І так гидко усміхнувся,, що ніби аж мороз у мене поза шкурою пішов. Хіба ж це,, Марфушо, життя?

Марфа Варфоломії вна. А якого тобі ще кращого?1

Олеся. Ай-ай-ай!.. Що ти кажеш, Марфушо? З кожним} днем я все менш починаю тебе розуміти!.. Невже забула, як ми колись маріли, що як повиростаємо, то віддамо себе.цілком на користь і підмогу людям?

Марфа Варфоломії вна. Дурні ми були, то дурощі й плели. Ти ще й доси у хмарах літаєш, а я вже скінчила ітоги і з маренням, і з дурінням, і перейшла, як кажуть, на практичний грунт... Натякнула тобі, а тепер кажу навспряжки, що піду заміж за псаломщика, за Воздвиженського, ото і кінець.

Олеся. А далі що?

Марфа Варфоломіївна. А далі буде те, що Бог дасть. Прощай! (їде в човен.) Давай, будем перегукуватись, аж доки доїду до того берега, охотніш їхатиметься. (Від'їжджаючи, почина співать, Олеся підтягує, сівши на скелі.)

Та болять ручки, та болять ніжки, Гей, та пшениченьку жнучи, Та пшениченьку жнучи, Та уже мені надокучило, Гей, та миленького ждучи. Та нема ж мого та миленького, Гей, та нема мого пана, Та й уже ж моя та постіль біла, Гей, та пилочком припала.

Та із-за гори, та із-за кручі, Гей, та риплять мажі йдучи. А воли ремиґаючи, А чумаченьки та вигукуючи...

ЯВА 2

Лукерія Степанівна і Олеся.

Лукерія Степанівна (гука). Олесю-гу! А я тебе шукаю по саду та по леваді, думала, знов сапаєш огородину за котрусь поденну або няньчиш чию дитину...

Олеся. А хоч би й так?

Лукерія Степані в н а. Воно ж таки тобі і пристало тепер...

Олеся. Робота більш пристала, ніж баглаї.

ЛукеріяСтепанівна. Он там, на грядках, Хари-тониха обполює баклажани

та дуже бідкається, що нікому поняньчити дитину...
Олеся. Ось піду зараз та й поняньчу.
Лукерія Степанівна. Піди, піди мерщій! Вчора вона реготала на всю леваду, що знайшлась, каже, нянька на дурничку, нехай ще й сьогодня порегоче.
Олеся. Нехай! Це ви чи не хочете мене роздратувати? Мабуть, нема на кому зірвати серце, то на мене напались?
Лукерія Степанівна. Не в тім сила!.. Ондечки Леванід Петрович приїхав, оце свіжо, від презводителя.
Олеся. То що з того?
Лукерія Степанівна. Чого він почав учащати до презводителя?
Олеся. А нам яке діло?
Лукерія Степанівна. Коли б ти побачила, який на ньому мундир, а ордерів скільки!.. Дві мендалі і два хреста отутечки на грудях висять; а один хрестик на шиї. Певно, що на ньому не малий таки чин.
Олеся. І нехай собі.
Лукерія Степанівна. Я оце уперше побачила його у мундирі. Ох, коли б він не накоїв нам лиха з тією закладною, щоб земелька нам соком не вийшла. Як ти думаєш?
Олеся. Нічого я об тім не думаю.
Лукерія Степанівна. Ти ж там у книжки дивишся, то тобі видніш, ніж мені.
Олеся. У законах про те пишуть, а не в Тих книжках, у котрі я дивлюсь.
Лукерія4 Степанівна. А ти б і закони передивилась.
Олеся. Де ж я їх візьму?
Лукерія Степанівна. Бач, чортзна-яких книжок щоразу понакуповуєш до біса, а тих, котрі притьмом потрібні, якраз і нема.
Олеся. Та чого ви так метушитесь?
Лукерія Степанівна. Як глянула я на мундира та на ордери, то так уся і затремтіла. Певно, він має немалу силу і біля міністрів, а може, й біля царя...
Олеся. Йому те і на користь, а вам чого тремтіти?
Лукерія Степанівна. А хто ж його зна, чого? Такий жах мене обгорнув,, такий жах, як глянула на мундира та на мендалі, а від чого, не зрозумію!
Олеся. А що, мамо, як Леонід Петрович віддасть гроші, чи татко вернуть йому землю?

Лукерія Степанівна (жахнулась). З якої речі? Вона нам дісталась по закладній.
Олеся. Мабуть же, земля дорожча тії ціни, за котру вона була закладена?
Лукерія Степанівна. Хоч би вона і втроє дорожча була, так вона нам хвармально перейшла з торгів, по купчій.
Олеся. Так що ж, що хвормально? Хвормально ж можна і вернути. У Леоніда Петровича у той час не було грошей.
Лукерія Степанівна. То це ж вже він і винен, що не роздобув.
Олеся. Та він же, не хто другий. А як він захоче віддать гроші?..
Лукерія Степанівна. Мало б чого він не схотів. Земля нам перейшла хвармально.
Олеся. Кажуть, що на торги ніхто навіть не явився, ніби щось скрутили, чи що?.. І земля дісталась таткові за дешево... Це ж виходить очевидячки будувати своє щастя на чужім безталанні?
Лукерія —Степанівна. Може, й так... Не знаю, як воно виходить по-книжному, а ми потрапляємо за громадським розумом; як люде, так і ми. Дали о ми зівка, то другі вхопили б земельку, а ми зісталися б з московською борулькою...
Олеся. А я певна, що батько не захочуть так дешево взяти землю.
Лукерія Степанівна. же і взяв. Земля нам хвармально дісталась.
Олеся. Це вже я чула, що хвармально. А як, кажу, Леонід Петрович верне гроші?
Лукерія Степанівна. А хіба ми мало клопоталися ціле життя, щоб здобути цю земельку? Цебто по-твоєму виходить, що сьогодня я куплю вола чи корову і віддам гроші, а завтра той, що продав, принесе мені гроші назад і скаже: верни мені вола чи корову, то я й мушу вернуть?
Олеся. А хоч би й так?.. Крім того, то вольна продажа, а це...
Лукерія Степанівна. Ой, дочко, чи не дуже вже багато ти розуму набралась з книжок? Велику ти вагу береш на свої цлечі, гляди, щоб не спіткнулася... Недаром я натякала скільки разів батькові, що пора тебе до рук прибрати. Через тебе он вже й наймички мені грубіянствують, бо ти з ними з усіма мало не посестрилась, через то вони мене й вухом не ведуть.
Олеся. Бо ви не вмієте з наймичками поводитись.
Лукерія Степанівна. Цебто ти вчитимеш мене, як мені з наймичками

поводитись?
Олеся. Кажуть, що всяке поводження з боку видніш. Я й кажу вам, що бачу. Коли б ви змогли самі придивитись до вашого поводження, то й побачили б... Наприклад, сьогодня ви сидите з ними поруч і виявляєте свої скарги, особливо як з батьком посваритесь, то виявите перед ними і те, чого б не слід нікому знати; а завтра починаєте їх ні за що, ні про що лаяти та гризти... Взичаете неґречними та незвичайними словами... Ну, вона й не втерпе, огризнеться.
Лукерія Степанівна. А я повинна їй змовчати?
Олеся. І вона також людина.
Лукерія Степанівна (кланяється). Спасибі тобі, донечко! То це ти вже мене рівняєш до наймички, до якої-небудь репаної мугирки?
Олеся. А хіба ви з панського роду?
Лукерія Степанівна. Кожен за свої гроші пан!
Олеся. Пан, тільки з іншого боку.
Лукерія Степанівна. Так-так!.. Тебе тільки послухай, ти наговориш повнісіньку хату й кімнату!
Олеся. І навіщо нам у пани лізти? Скільки не квітчай ворону у павине пір'я, а вона все-таки не буде павою, а буде вороною. €, мамо, поговірка "видко пана по халявах". Від чогось вона з'явилася. Пани, мамо, перш усього люде образовані.
Лукерія Степанівна. То, по-твоєму, я вже й не-образована?
Олеся. Авжеж що ні.
Лукерія Степанівна. Ах ти ж, стерво ти вчене! Та я тебе як схоплю за коси, то так образую!..
Олеся. Оце якраз доладня розмова.
Лукерія Степанівна. Іч, яку зміюку вивчили собі на радість!
Олеся. Зміюка? А й години ще не пройшло, як при Марфуші плакались, що як то вам тяжко буде розрізнитись з дочкою-єдиначкою, як прийдеться заміж мене віддати, що як голоситимете та вбиватимитесь...
Лукерія Степанівна. І голоситиму! (Почина хникать.) Всі слізоньки виплачу та виголосю... Хіба буде мені, з ким пожуритись, теплим словцем перемовитись?..
Олеся. Навіщо вже й теплішої розмови, як ось зараз?..
ЯВА 3

Ті ж і Кіндрат Антонович.
Кіндрат Антонович. А що це ти, старушка, роз-хлипалась?
Лукерія Степанівна. Так собі. (Сіпа Олесю за рукав.) Мовчи!
Олеся. Забагнулося мамі заздалегідь оплакати мене, ще й женихів нема, а вони вже ніби виряжають мене з двору.
Кіндрат Антонович. Женихів, як собак, аби твоя охота.
Олеся. У мене до того охоти нема... Я маю де об чім з вами поговорити, тату.
Кіндрат Антонович. Ага... Шкода, що я не маю тепер часу... Ідіть краще в дом та готуйтеся до чаю.
Олеся. Ще рано до чаю лагодитись.
Кіндрат Антонович. Стара, там треба розпорядитись, щоб на вечерю що-небудь...
Лукерія Степанівна. Зараз іду. (Пішла.)
Кіндрат Антонович. А ти, Олесю, піди з Левоні-дом Петровичем времяпрепровожденіє...
Олеся. А що, йому скучно? А мені з ним невесело.
Кіндрат Антонович. Все ж таки він ніби гость у нас. Вернувся оце від предводителя та такий засмучений.
Олеся. Як ви, тату, скінчили з ним за землю?
Кіндрат Антонович. По закону. Від закону я ані на ступінь!..
Олеся. Як же по закону?
Кіндрат Антонович. Га? (Оглянувся.) От, за чим ішов, про те й забув!.. Іди, я зараз тебе дожену. Треба подивитись, чи законопатили отого жолоба? І що за каторжний народ! Доки не тюкнеш десять разів, нічого він тобі не зробе. (Пішов)
Олеся. Обрид вже мені Леонід Петрович з своїми роз-казнями про Петербург. Балака про таке, що мене ані крихотки не цікавить... Як спитала у нього, як поступити на хвершаль-ські курси, то він того й не знає. (Пішла.)
Кіндрат Антонович (сам). Що це Олеся почина вже совати свого носа ніби туди, куди б і не слід? Е, цього-то вже я не вхвалив...
ЯВА 4
Леонід Петрович із хвіртки.
Леонід Петрович. Кондрат Антонович! А ты вот куда забрался? Все

хлопочешь да хлопочешь.
Кіндрат Антонович. Такий же наш талан, що мусимо увесь вік, повзаючи навколюшках, копійку ту з землі вишкребати.
Леонід Петрович. Тебе ли сетовать на судьбу?
Кіндрат Антонович. Сам не жалуюся, а печінка ниє.
Леонід Петрович. Ты с ноющей печенкой еще и меня переживешь. (Вийма папиросу і закурює.) А я нарочно тебя искал, чтобы кой о чем потолковать... (Предлага папиросу.)
Кіндрат Антонович. Я дуже люблю слухать, як ви балакаєте про Петербурх, про чужі землі. Так ловко розказуєте, неначе я сам там був і все своїми очима бачив. А вже як почнете розказувать про царські дворці та про пам'ятники, так і не заснув би ніколи, все слухав би!..
Леонід Петрович. Здесь, я думаю, нам не помешают? Сядем!
Кіндрат Антонович. Я постою.
Леонід Петрович. Зачем же? (Сіда на жолоб.)
Кіндрат Антонович. Ми вже привикли уважать вас ще за покійного вашого батюшки, Петра Григоровича,— царство їм небесне, вічний покій їх душечці!
Леонід Петрович. Значит, ты чувствуешь, что мой покойный отец для тебя сделал?
Кіндрат Антонович. Хто, я? Чувствую і дітям, і онукам накажу, як помиратиму, щоб чувствували. Та як і не чувствовать? Та я за душечку покійного мого благодітеля щогода, на Петра, панахиду правлю.
Леонід Петрович. Он действительно вывел тебя в люди из ничтожества!..
Кіндрат Антонович. Вони, діствТительно вони! Вони постановили мене на ноги, це я всім кажу. Та коли б не вони, доси, може, вже мене й черва стріскала б. І, Боже-Боже, що то була за предобродітельна душечка!..
Леонід Петрович. Был я сегодня у предводителя дворянства.
Кіндрат Антонович. Знаю, мені Льовка розказував. Ще й до адвоката заїздили?..
Леонід Петрович. Левка что-нибудь лишнее наплел? Вечно сует свой нос.
Кіндрат Антонович. Ні, він нічого такого не казав. Розказував тільки, як господин предводитель дворянства цілувалися з вами і самі підсажували вас у хваїтона. Казав, правда, що чув, як господин предводитель бовкнули про мене незвичайне слово: шкуродером мене звеличали!.. Але

я того й вухом не веду. Конешне, вони господин предводитель дворянства, то їм можна взичать нас усякими меннями, їм ніхто не затуле рота!..
Леонід Петрович. Мало ли что о ком за глаза не говорят.
Кіндрат Антонович. Нам і в очі, і поза очі кажуть, але ми ніби того не дочуваємо і не добачаємо, а ведемо свою напряму, сказать, свою политику. І з адвокатом зволили совітуваться?
Леонід Петрович. Ты, вижу, все уж знаешь? Попотчевал Левку, а потом и повыспросил?
Кіндрат Антонович. Льовка сам дуже словоохот-ливий.., а чарки горілки чому й не дать тому; котрий потребляє оную?
Леонід Петрович. Имение теперь твое, по закону ты совершенно прав.
Кіндрат Антонович. Я, як бачите, від закона ані на ступінь!..
Леонід Петрович. Но знаешь ли ты, что если ты возьмешь у меня имение в той цифре, в какой оно у тебя было заложено, тогда я окончательно разорен?
Кіндрат Антонович. О, де ж таки? А служба ваша в Петербурзі?
Леонід Петрович. Служба? Мне теперь либо — в петлю, либо пулю в лоб!..
Кіндрат Антонович. Та що це ви, Бог з вами, не лякайте мене! Це ви, певно, підпили трошки? Звичайно, гостювавши у господина предводителя, то вже не без того?.. У нас тут був один панок, господин Козубський, певно, знавали? І такий же приятний був чоловічок, ну як тілько підоп'є, зараз голову в петлю... Разів з п'ять вирятовували, а нарешті таки не встерегли — повісився. І які єсть кой-которі господа охочі до петлі!
Леонід Петрович. Мое положение безвыходное.
Кіндрат Антонович. Тошно, що как будьто незавидне... А ви не плошайте, надійтесь на Бога.
Леонід Петрович. А. ты мне морали не читай.
Кіндрат Антонович. Скільки ще у вас тієї гордості! Отакі були покійні Петро Григорович, ваш батюшка,— царство їм небесне, вічний покій їх душечці!..
Леонід Петрович. Перестань панахиду петь! Не возьмешь же ты у меня землю по тридцати рублей за десятину? Ведь она стоит, по крайней мере, по сту рублей, а тебе досталась с банковским долгом по

пятидесяти семи.
Кіндрат Антонович. Це правда, земелька хоч куди, я її і по сто двадцять не віддам.
Леонід Петрович. Ну, вот видишь?
Кіндрат Антонович. Кажу ж, що не віддам і по сто двадцять!.. І хоч вона мені по закону дісталась, а я все ж таки довічне молитиму за вас Бога, щоб послав вам здоров'я і...
Леонід Петрович. Я не нуждаюсь в твоих молитвах.
Кіндрат Антонович. Та вже скільки хочте, гнівайтесь собі, а я від свого заповіду не відступлюсь: я вже вас і в граматку записав, і двічі на часточку подавав о здравії!..
Леонід Петрович. Я буду тогда здоров, когда ты мне уплатишь остальные...
Кіндрат Антонович. Як ви кажете?
Леонід Петрович. Сколько ты мне прибавишь?
Кіндрат Антонович. За віщо?
Леонід Петрович. За землю. За землю мою, которая тебе досталась чуть ли не задаром? Сколько ты намерен мне добавить?
Кіндрат Антонович. У мене такого наміренія нема.
Леонід Петрович. Предводитель советовал мне поговорить с тобой по душе, понимаешь?
Кіндрат Антонович. Понімать понімаю...
Леонід Петрович. Подумай только, ведь ты меня ограбил.
Кіндрат Антонович. Сохрани мене, Господь! Я по закону.
Леонід Петрович. Припомни, что когда срок аренды истекал, мне другие всегда гораздо больше предлагали, а ты падал мне в ноги, ползал, пресмыкался, рыдал!..
Кіндрат Антонович. Правда, істинная правда! Панам дуже подобається, щоб перед ними повзать навколюш-ках та слізьми їм ноги обливать. Хлібом їх не годуй, тільки кланяйся їм!.. Повзав і я перед вами, ну і виповзав... І кожен раз буду вам за те вдячний!., Буду молить Господа...
Леонід Петрович (криком). Замолчи! Я от твоих причитаний скоро с ума сойду!..
Кіндрат Антонович. Не знаю вже, як з вамр й говорити!.. Ніяк не попаду у тахту.

Леонід Петрович (почина ходить). Отец мой призрел тебя, приютил, сперва лакеем сделал, потом управляющим и, наконец, отдал тебе имение в посессию; и ты в каких-нибудь 24—25 лет сделался чуть ли не первым богачем —в уезде.
Кіндрат Антонович. О, до того ще далеко! Я оку-ратно, число в число, вашому покійному батюшці,— царство їм небесне, вічний покій їх душечці! — посесіонні гроші висилав, від серця їх відривав, а висилав окуратно... Було, картопельку з сирівцем їм, а посесіонні гроші у строк висилаю. Може, від тії страви у мене і діток тройко в один год преставилось. Упокой, Господи, младенців Петра, Василя і Марину!.. Раз тільки і написали мені ваш батюшка письмо, либонь, від тридцятого октября... Воно і доси у мене за образом храниться. Пишуть: "Кіндрат, кажись, ти плутуєш". І так, мов у серце ударюіи мене тим словом. Треба було вислать посесіонні 25-го октября, а я їх задержав до 15-го ноября.
Леонід Петрович. Вот видишь? А ведь батюшка не взыскал с тебя за это неустойку?
Кіндрат Антонович. Не взискали, це правда... Тож була предобродітельна душечка!..
Леонід Петрович (довго ходить). Так ты ничего мне не прибавишь?
Кіндрат Антонович. А пам'ятаєте, як два літа підряд у нас був страшний неврожай, у полі все /вигоріло; написав я вам письмечко, крівавими слізьми його писав, а ви ані копієчки мені ке скостили з посесіонних, ані одного рублика. Письмо за письмом присилали: "Высылай немедленно деньги!" А покійні Петро Григорович, певно, скостили б.
Леонід Петрович. Ты больше мне ничего не скажешь?
Кіндрат Антонович. Що ж я можу? Коли вгодно, розмовляйте ви, а я дуже охочий слухать розумні речі.
Леонід Петрович. У тебя, Кондрат, нет ни стыда, ни совести!
Кіндрат Антонович. Позвольте, оцього предмета не слід би касатись, бо це дуже деліхатка вещ... Хіба то безсовісно, що я недосипав ночей, не доїдав шматка хліба та все працював, щоб себе і сім'ю свою зарятувать від злиднів? А то не безсовісно, що ви батьківщину програвали в карти та жбурляли тисячі на всякі дурниці та витребеньки?
Леонід Петрович. Это не твое дело.
Кіндрат Антонович. Хіба не соромно мені, що я ради дітей своїх повзав у

вас у ногах?.. А ви у голодний год вирвали у мене останні дві тисячі і купили якійсь німкені каблучку на руку?
Леонід Петрович. Довольно!
Кіндрат Антонович. Як то "довольно"? Ви взичає-те мене образливим словом та ще й бороните відповідать? Як же то довольно? І закоренілому душогубові суд дає способи виправитись; а ви, не знаю вже, по якому закону хочете мене судить?.. Позвольте вам ще й те пригадать, що ви у мене гостюєте, сказать, на всім продовольствії і здається, що всі ми догожаємо вам, як уміємо, а ви за нашу хліб-сіль жбурляєте в вічі незвичайними речами... Це вже зовсім не по-христи-янськи та й не по-дворянськи, ваше високоблагородіє!..
Леонід Петрович. Да, ты прав... Я виноват!.. Не сердись!.. (Протяга руку.)
Кіндрат Антонович. Ніколи у мене на вас серця не було, бо я завжди пам'ятаю, що ви син мого благодітеля... Розпалились трохи?.. Ну, що ж, це бува, бува...
Леонід Петрович. Ты уж купи у меня коляску, мебель и все остальное. Как же ты, вновь испеченный помещик, будешь ездить в телеге или сидеть на самодельном стуле?
Кіндрат Антонович. Це інша річ, і якщо недорого візьмете, по-божому, то можна буде купить.
Леонід Петрович. Я видел, как ты третьяво дня трясся в город на какой-то беде!
Кіндрат Антонович. Краще ж я їздитиму на біді, ніж вона на мені. Продайте вже мені і ікону "Розп'ятіє"!
Леонід Петрович. Нет, ни за что!.. Это память от моей прабабки, это работа знаменитого итальянского художника.
Кіндрат Антонович. Не продаете мені, то продаете якому-небудь нехристові, і гріх вам буде, єй-єй, гріх, що ікона піде не в християнські руки.
Леонід Петрович. Ну, об этом после... Так пойдем, приценимся к остаткам моего величия. (Регоче.) А ловко ты обделал дельце, мерзав... (Пішов.)
КіндратАнтонович. І від закону нігде акі на ступінь!.. (Пішов.)
ЯВА 5
В л а с (виходить з вудками і, обернувшись, балака до когось за

лаштунки).
В л а с. А за віщо він мене прожене? Хіба я волоком чи павуком ловитиму? Не боюсь я його. На вудку йде риба прохана... (Розмотує вудки і закида.) Ач, який коропище вивернувся. (Під гуку є стиха.) Та йди-бо сюди, посидимо вдвох. Га? Ну, як собі знаєш. Ану-ну, клюй, клюй!.. (Витяга вудку.) А! Зірвалася, а була ловкенька рибина. (Поправляє черв'ячка.)
ЯВА б
Влас і Олеся.
Олеся. А хто тобі, Власе, позволив тут рибу вудить?
Влас (кивнув головою). Хто ж, як не сам собі? (Поплював черв'ячка, закида вудку.) Надо мною нема пана!
Олеся. Найбільший?
Влас. Найголіший.
Олеся. Через те й сміливий такий?
Влас. Авжеж. Кому ж і бути сміливим, як не злидневі? Образити не вгадаєш чим, упіймати нема за що, одійняти нема чого!..
Олеся. Балакучий!
Влас. У мене язик слухняний: звелю — меле і шеретує, не звелю — зразу загальмує.
Олеся. Дай мені одну вудочку, і я половлю. Влас. Знов бовтатимете, усю рибу розполохаєте. Олеся. Я буду тихо закидать.
Влас. Побачимо! А як ляпатимете по воді, зараз вудку відійму, дарма, що це ваш берег. (Дає їй вудку.) Олеся (закидаючи вудку). А що, бачиш? Влас Не дуже-то зугарно, та нічого. Олеся. Давно прийшов? Влас. Оце свіжо. Олеся (сіда). Клює? Влас Одна зірвалась. Олеся. Велика? Влас. Йемала. Олеся. Яка завбільшки? Влас А ви не вмієте мовчки сидіть? Олеся. А хіба що?
Влас. Риба чує, то й не підійде до вудок. Ви думаєте, вона дурніша від нас? Сядьте ось сюди, на свиту, а то в болото убабляєтеся. (Підстеляє квиту.)
Олеся. А тобі як краще: щоб я мовчала чи щоб балакала? В л а с. Однаково. Олеся. Через що?
В л а с. Та годі-бо вам! Ондечки у вас клюнула. Олеся. Бач, я щасливіша за тебе. В л а с. Це й без кльову звісно! Олеся. Чим же я щаслива?
В л а с. Та хоч би й тим, що коли б оце друга белькотала, то я давно її

прогнав би.
Олеся. А мене шкода прогнати?
В л а с. Тягніть-бо, тягніть! Е-е, бодай вас! Ви не тямите, як підсікати, а ще беретесь вудить. Дайте, я поправлю черв'ячка. (Поправля.) Як тільки почне клювать, то попускайте вудлище, а як вже поведе, отоді підсікайте!.. (Закиди вудочку.) Ось як треба закидать.
Олеся. Ти митець.
В л а с. Хто коло чого ходе. Тихо ж, ц-с!.. . Олеся (помовчала). А нишком можна спитать? В л а с. Про віщо?
Олеся. Чом ти, Власе, не нанявся до нас, як тебе хотіли нанять?
Влас Нанявся — продався, а я собі ціни не складу, та ще не так собі, як своїй волі.
Олеся. Не любиш, щоб тобою хто орудував?
В л а с. Без того не молена. А тільки як не по правді орудують, то краще здохнуть з голоду.
Олеся. Тобто у нас не по правді орудують?
В л а с. Скажете, по правді?
Олеся. Чим же не по правді?
В л а с. Общитують, вищитують ні за віщо штрахви, і на харчі сутуги... Дивіться-дивіться, ондечки у вас поворушила.
Олеся (помовчала). Мало чого не плетуть. Нанявся б сам, то й довідався б, чи й справді у нас по правді орудують.
В л а, с. Не наймусь! У мене скажена натура: докору або косого погляду не стерплю; роботою хто попрекнув би, перервався б!..
Олеся (помовчала). Я не раз чую, як ти виспівуєш уночі; я твій голос зразу пізнаю. Кого ти приспівуєш?
В л а с. А вам навіщо те знать!.. Самого себе. Часом не спиться, ну, й почнеш думать і сам не зчуєшся, як на ум сплине яка-небудь пісня, ну й заспіваєш.
Олеся. А про віщо ж ти думаєш?
Влас. Про віщо?.. Мало про віщо!
Олеся. Може, про те, що хату треба поправить, повітку " нову постановить?..
В л а с. Стоїть об тім думать! Аби достатки, то можна не то що поправить хату, а й нову постановить. А доки нема достатків — сидітимем і в

продраній... Над чим же тут думать?
Олеся. Тебе що інше, може, цікавить?
В л а с. А, мабуть, інше... А вам що до того?
Олеся. А хіба не можна спитать?
Влас. Чому не можна?.. (Помовчав.) О, чуєте, у калині тьохнув соловейко!.. Ух, і заливається ж він здорово на зорі!..
Олеся. Ти любиш слухать його спів?
Влас. Хто ж не любить? То мій товариш. Часом уночі піду з в'ятірями по рибу, все село покотом спить, ніде ні гомону не чуть, ні світла не видко, тільки він та я переспівуємося собі, аж луна йде!..
Олеся. Чи не закоханий ти?
Влас. А хіба це погано?.. Ондечки у вас потягнула. Ов-ва! Та ви так ні однії рибини не вловите.
Олеся (витяга рибу). А що, не вловила? (Здійма.) У кого ж ти закоханий?
Влас. Кохання, по-вашому, така б то нікчемниця, що виняв з душі, як гроші з кишені та й поклав на долоні?.. Як ви легко на це діло дивитесь.
ЯВА 7 Ті ж і П а в л о.
Павло (гукає з саду). Олександро Кіндратовно! Олеся. А чого там? Павло (біля хвіртки). Ідіть чаю пить! Олеся. Зараз іду!
Павло. Так-так... Воно якраз до речі сидіти поруч з мужиком та ще й на свиті. Отам із свити що-небудь поналазе та й будете тоді скаржитись: "Ах, Павло Семйонович, што єто меня кусаїть?"
Влас. А, здрастуйте, господин-сковородин, по прозванію Лепйошкін.
Павло. Мовчи, дуря, не з тобою говорять. (Пішов.)
Влас (до Олесі). Ото наймит самий порадошний. (Підіймається.) Що ж, мабуть, і справді пора вам чай пить, а нам вечерять.
Олеся,— А я все збираюсь у гості до твоєї матері.
Влас. Довго збираєтесь. Скажіть, коли прийдете, я риби наловлю, пошануємо вас, як слід.
Олеся. На сподіваного гостя багато треба, прийду, коли здумаю.
Влас. Дайте мені яку книжку прочитать. Олеся. Хіба вже маракуєш?
Влас. Та вже одну книжку замучив.
Олеся. Ач, який! А чому ж, як я колись радила тобі вчитись читать, ти відповів: "Цур йому, обійдеться"?..
Влас. Відповів, а після того зараз-таки й збагнув, що по-дурному відповів.

Олеся. Хто ж тебе навчив читать?
Влас. Тут солдатик вчив мого малого брата, а я послухав скільки разів, а потім вже сам з себе домадикувався. Як засяду, було, в очереті та як почну добирать товку... Так і вивчився.
Олеся. А я хотіла сама тебе вчити.
Влас. От, стоїть того діла.
Олеся. Так я принесу тобі книжок. Прощай! (Пішла, а потім вертається.) Сьогодня уночі співатимеш? Влас. Хто його зна... Олеся. Я вийду послухать. Влас. А як не співатиметься? Олеся. Що ж, як ні, то й ні.
Влас кашляє.
Слухай, Власе, чом ти у містечко до лікаря не підеш? Скільки разів тобі радила? Марнієш ти, а про ліки байдуже?
Влас. Баби кажуть, що то підвій... А, мабуть, таки треба буде до лікаря кинутись... Іноді у грудях так стисне, що хоч калавур кричи. (Знов кашля.)
Олеся. От бачиш, не жалієш ти себе, Власе! А в тебе ж матихтаренька... Єсть же і брати малі, і сестра... Так не слід... Може, ще хто шкодує об тобі... Бувай здоров! (Пішла.)
Влас. Як легко полетіла, неначе пір'їна. (Махнув рукою.) Бог з нею!.. (Знов зиркнув услід Олесі.) Мабуть, тебе мати у любистку купала. Як змальована! (Зітхнув.) Хтось щасливий буде... (Дивиться на вудки.) О, клюнула! Коли не красноперка, то рак. (Глянув на сад.) Не видко вже. Яка негорда... Либонь, ні в батька, ні в матір. (Знов до вудок.) Ну, ну смикни, смикни ще раз! Ну, ще! (Знов поглянув на сад.) Навряд чи вийде пісню слухать. Аби поморочить, хитрує!.. (Зітхнув.) Та байдуже! (До вудок.) А, щоб тебе сіпало! Ой, будеш у юшці! (Витяги.) А що? (Здійма рибу.) Так і є, що красноперка.
Голос за лаштунками. Власе, гайда! Чуєш, ти, запарений!..
Влас. Мовчи, бісів гливтяк, тут саме розклювалася. (Глянув угору.) Справді, вже пізно, поплавці ледве майорять. (Збира вудки і йде, тихо співаючи):
Ой, ти, дівчино,
Горда та пишна,
Ой, коли б же ти, серденько,
Та за мене вийшла...

ЯВА 8
Кіндрат Антонович (хутко йде). Ніяк не відкарас-каюсь від Леоніда: пий в одну душу з ним, та й годі! Десь роздобув грошенят і понакуповував вин, наливок,— горілок... Тепер всю двірню частує — разореніє з ним! Чи не дума підмогоричить мене та виканючить скільки сотень?.. Ні, не таківський я!..
Чутно спів. ЯВА 9
Кіндрат Антонович і Горпина.
Горпина (йде з відрами і тихо співа):
І по той бік гора,
І по цей бік гора,
Промеж тими крутими горами
Сходила зоря.
Ой, то ж не зоря,
То дівчина моя
Чорнявая, чорнобривая,
Галочка моя.
А я за нею,
Як за зорею,
Чистим полем, вороним конем, Понад Дунаєм... Кіндрат Антонович (підходе). Який у тебе чудовий голосок.
Горпина. Знов притьопались? Ну, й чого вам від мене треба?
Кіндрат Антонович. Хотів тобі сказать, твоя мати оце знов приходила.
Горпина. Я бачила.
Кіндрат Антонович. Знов прохала позичить борошна, олії, пшона, картоплі...
Горпина. Та знаю. (Зітхнула.) Доки діждуть до нового хліба, чисто попухнуть з голоду. А казала ще з осені: не продавайте, мамо, усього хліба, зоставте про запас... Так ні, не послухали, "на податки,— кажуть,— треба"! Добрі податки, що щонеділі, щосвята біля монопольки частуються...
Кіндрат Антонович. А тобі жаль матері?
Горпина. Хіба я яка тварюка нечувственна?
Кіндрат Антонович. А малих братів та сестер теж жаль?
Горпина. О, Господи, ще й допитують, неначе в серце шпигають! (Утира

сльози.)
Кіндрат Антонович. От за те, що ти так жалуєш свою неню і малих братів та сестер, я дам твоїй матері борошна, пшона, картоплі... Усього дам!
Г о р.п и н а. А потім вдвоє відвернете?
Кіндрат Антонович. Даром дам, чуєш, не в позику, а даром. Он який я!.. А все за те, що ти почитуєш свою матір. Скажи тільки, чого тобі треба, все дам... Прийди зараз після вечері до бані, там побалакаємо... Усього дам твоїй нені!
Горпина мовчить.
ЯВА 10 Ті ж і Олеся.
Олеся (надходячи до хвіртки). А то хто балака? (Придивляється.)
Кіндрат Антонович. Прийдеш? Горпина. Я боюсь.
Кіндрат Антонович. Чого ж ти, серденько, боїшся? Олеся. Либонь, татків голос?
Кіндрат Антонович. Чого ж боїшся? (Обійма Ті.) Горпина. Страшно!..
Кіндрат Антонович. Ото, страшно? Хіба я звір який? Адже ось тут стоїш зо мною, чого ж там страшно? Отак же точнісінько і там постоїмо; тільки що там ніхто де постереже, а тут небезпешно. (Цілує Ті.)
Олеся. Що я чую?!
Горпина. Не цілуйте мене, не хочу! (Виривається.) Кіндрат Антонович. Прийдеш? Горпина. У вас щось гидке на думці... Кіндрат Антонович. Що ж може бути гидке? Єй-єй, ні! Прийдеш, моя пташечко? Горпина. Не знаю.
Кіндрат Антонович. Пожалій свою неню, прийдеш, усього дам!.. Мені, бач, така дурниця запала в голову, щоб ти небезпременно прийшла до бані,— розумієш? Пожалій своїх малих братів та сестер. Прийдеш?
Горпина. Може.
Кіндрат* Антонович. Знов обманеш? Горпина. Ні!
Кіндрат Антонович. Дожидати? Скажи ж, моя квіточко! (Обнімає.)-
То р п и н а. Годі вже...
Голос Лукерії С т е п а н о в н и. — А де ви, Кіндрат Антонович? Пожалуйте, чогось старшина з писарем пожалували.
Кіндрат Антонович. От чортяка їх принесла! Ну, та я їх скоро спровадю... Я ж Дожидатиму. Поцілуй мене.
Горпина (відпиха його). Гетьте-бо! Ондечки хазяйка наближаються.

(Почина набирать воду.)
Кіндрат Антонович. Вона сюди по захід сонця не прийде: я її наполохав, що тут раз у раз по захід сонця мавки з'являються, а проти бані водяник бовтається. Прийдеш? (Горпина мотнула, він хутко пішов, під ніс мимрячи): Ой, і їхав та пан Лебеденко, Та із млина із мукою, Гей, зустрічають його гайдамаки В темнім лузі над річкою... Горпина (сама собі). Що ж, він каже, що тільки поцілує. Нехай цілує, аби позичив матері борошна... (Набравши відра, йде.)
Олеся (стала насупроти неї). Горпино! Горпина. Ой, Боже мій! (Закрива лице долонею.) Олеся. Я ненароком все чула!.. Де твій сором, дівчино? Горпина. Я не винувата... Чепляються щоразу... Як тільки зустрінуть, так і липнуть!.. Олеся. Так ти підеш до бані?
Горпина. Ой, сором!.. (Почина плакать.) Простіть мене, Олесю-голубочко!..
Олеся. Я, чим зможу, матері твоїй допоможу.
Горпина. Не треба, не треба!.. У мене є одежина: кохта на ваті, нові черевики, дві спідниці, два хвартухи, чотири разки доброго намиста — віднесу завтра у містечко, продам якому жидові... Спасибі вам, голубонько, що визволили мене від напасти!.. Оце б натворила сорому... Ой, Боженьку милосердний! Завтра візьму рощот і дня більш не зостанусь. (Хутко пішла.)
Олеся. Що ж це таке? Так тому правда, про віщо мама в серцях не раз обмовлялись? Ось через що вона мов неприкаяна" заполохана, забита!.. Ох, бідна ж, бідна моя мамочка! (Почина плакать.)
Влас (співа за лаштунками, Олеся йде до хвіртки, схиляється на пліт і так зостається до кінця дії):
Виряджала мати сина^
Та й на косовицю, ,
Розчесала чорні кудрі
Та й на потилицю.
Я ж думала, мій синочку, Що будеш косити, А ти кинув косу в росу Та й став голосити.
Ой, коли б ти, мати, знала, Яка мені вада, То ти б мене оженила, Щоб була порада...
Завіса.

ДІЯ III

Кімната з трьома дверима, вбрана, як у полупанків. На вікнах, у горшках, квітки і цибуля; на стінах промеж олеографічними малюнками є й лубочні, рядом з диваном стоїть скриня і т. д.

ЯВА 1

Лукерія Степанівна і Олеся.

Лукерія Степанівна, сидячи край столу, допиває чай, з лівих дверей виходить

Олеся.

Лукерія Степанівна. Куди це знов зібралася? Як тільки ранок настане, зараз і повієшся. Олеся. А чого я в хаті сидітиму?

Лукерія Степанівна. Чи приходиться ж у будень вештатись з ранку до вечора, коли не біля річки, то десь по степу або по селу?..

Олеся, Мабуть, приходиться, коли вештаюсь.

Лукерія Степанівна. Хіба ти неприкаяна яка, чи серце ще й досі не одійшло?

Олеся. Знаєте, яка я,

Лукерія Степанівна. Та знаю ж, як не знати: пришелепувата!

Олеся. Вгадали, як у око вліпили; отаке ж у мене і серце. (Хоче йти.)

Лукерія Степанівна. Таки підеш? Не можна вже біля матері й посидіти, промовити яке там словце, неначе вона тобі чужа?..

Олеся. Мамочко, голубочко! Ви у моїй розмові завжди вбачаєте якусь собі зневагу, і горенько ж моє, що не знайду я ні жодного такого слова, котре б вас не вражало, а чим би я тільки не поступилася, щоб вас заспокоїти?

Лукерія Степанівна. Знайшла б таке слово, коли б захотіла.

Олеся. І, Боже мій! Та я й не знаю, як би бажала того...

Лукерія Степанівна. Все ти казна-що варнякаєш. Ось хоч і зараз: я охоча з тобою розмовляти якнайлюбіш, а ти втікаєш з хати.

Олеся. Як же ми розмовлятимем, що мої переконання завжди ідуть впоперек з вашими? Я не можу таїти свого погляду, а виявляю його голосно і відсіля промеж нас щоразу й непорозуміння...

Лукерія Степанівна. Та, годі-бо, годі! Знов по-вчорашньому заляскотала!.. Як забалакаєш отак кучеряво, то зараз мені голова почина морочитись... Нічого не втямлю... І як у тебе язик той повертається...

Олеся. Небагато ж, мабуть, і сьогодня ми набалакаємо. (Помовчала.) Весела розмова? (Ще помовчала.) І ви мовчите, і я мовчу. (Сміється.) Був собі чоловік Сашка, на ньому була синя семеряжка, на голові шапочка, на спині латочка, чи хороша моя казочка?
Лукерія Степанівна (сміється). От і розвеселилась Всі оці дні ходиш насуплена, аж жалко на тебе дивитись../ О, знов задумалася, та годі-бо тобі!.. Чаю хочеш?
Олеся. Ні, байдуже. (Сіда.)
Лукерія Степанівна. Ти чаю не любиш, а я, Господи, як цей напиток вхвалила, особливо люблю його пити в піст натщесерце, з озюмом. Здається, цілісінький би день його пила. Я чула, що є й такі, котрі п'ють з яблуком або з пал-циною... Треба буде покуштувати, може, з яблуком або з палци-ною ще смачніш?
Олеся. Покуштуйте, може, й смачніш. Налить вам, може, чаю?
Лукерія Степанівна. Налий. От розумниця! (Олеся палива чай.) Захочеш догодити матері, то й замір її вгадаєш. Я тільки що хотіла простягти руку до чайника, щоб налити, а ти й попередила мою думку! Аж серце з радощів спалахнуло. (Почина хлипать.)
Олеся. Чого ж плакать?
Лукерія Степанівна (витира очі). Так собі... Не вважай на те. Іноді щось як здавить за серце, як стисне, то я так і обіллюсь сльозами... А від чого воно, то й Бог його святий знає! От вже й полегшало.
Олеся (подає чай). Хоч би мені яке діло знайти.
Лукерія Степанівна. Та хіба ж мало у нас діла?
Олеся. Якого? Кружки змивать з капусти та з буряків, муку сіять, масло бить?.. А ваші ж наймички що робитимуть, як я їхню роботу візьму на себе? Та робота, мамо, мене не цікавить, бо я її змалку знала і, як треба буде, робитиму і її.
Лукерія Степанівна. А якої ж тобі ще роботи?
Олеся. Іншої!.. Така в мене, мамо, як бачите, натура, що про все, на віщо гляну, хотіла б дізнатись: відкіля воно взялось, задля чого і навіщо?..
Лукерія Степанівна. Колись і мене ці примхи цікавили, але за клопотами замуровалося все те в памороках і забайдужилося.
Олеся (помовчала). Коли б були не віддавали мене до школи, либонь, всім нам тоді краще б жилося. Я в піст сметану збирала б з гладущиків та

крадькома ложку облизувала б, а потім одмолювала б той гріх... У неділю чи в свято сиділа б собі перед дзеркалом, гадала б на картах та виколювала б шпилькою очі червоному королеві або пекла б його у серце та все виглядала б, чи не іде?.. (Регоче.) Смаковите б було життя! Ви тішилися б покірливою дитиною, котра вам упоперек слова не промове...
Лукерія Степанівна. Це ж куди ти вже звертаєш, куди? Я вже й не збагну!..
Олеся. Батько віддали б мене заміж, за кого схотіли... А тепер хоч і небагато нас, тільки троє, але всі ми пішли нарізнь.
Лукерія Степанівна. Вже й нарізнь?
Олеся. Скажете, ні? Авжеж, що нарізнь. Адже зміркуйте. Я, ледве розвиднюється, біжу хутчій з хати і не знаю куди подітись з нудними думками... Ви гніваєтесь, чом не допомагаю вам курей щупать або гиндичок підсипати... Підіймаєте гармидер з наймичками... Батько...
Лукерія Степанівна. Що батько? Чого ж махнула рукою?
Олеся. Знаєте добре, чого.
Лукерія Степанівна. Скажи спасибі, що не вибив! Другий так би тебе вихворостив на всі боки, що й до нових віників не забула б. Як же ти посміла сказати батькові в вічі, що він нечесно поводиться з Левонідом Петровичем?
Олеся. Як у моїм розумові склалися переконання, так я їх і виявила!.. Самі батько колись повчали мене правду казать. Було, кажуть: "Хліб-сіль їж, а правду ріж"!
Лукерія Степанівна. Мало які іноді думки не морочать паморокiв; попробуй тільки потуряти їм, то зостанешся і гола, і боса... Ти думаєш, що й у мене серце не щемить, як іноді гляну на людину, котра і гола, і голодна?.. Щемить, оіда як щемить! Іноді скортить і допомогти їй; я раптом і кинуся допомогти, а потім як подумаю: а може, то так Богові завгодно, щоб та людина злидні годувала?.. Ніхто, як Бог! Розумієш?
Олеся. Найкращий спосіб від усього затулятись Богом. Попрохав старець шматок хліба: "Бог дасть!" Примусили чоловіка злидні до наглої смерті: "Так Богу завгодно!"
Лукерія Степанівна. А то ж як?
Олеся. Не так, зовсім не так.
Лукерія Степанівна. А як же, по-твоєму?

Олеся. Та що розпитувать? Не зробиться по-моєму, то нічого й язиком молоть... (Помовчала.) Перш було, як тільки де промеж людьми скоїться яка суперечка, зараз батько й питають: "А як ти думаєш, донечко, про се діло?" Я, було, скажу їм свою думку, а вони й додадуть: "Отак же точнісінько і я міркував!" І раз у раз згоджувались з моїм переконанням. А тепер, як довелось те переконання прирівнять до власної кишені, до власної шкури, то вже я й сяка і така, і скажена,, і дурна?.. "Геть,— кажуть,— з хати! Наплювать мені на твоє переконання!.." От тобі і "хліб-сіль їж"!
Лукерія Степанівна. Та годі вже про це! Батько, мабуть, вже й забув.
Олеся. Та я не забула.
Лукерія Степанівна (помовчала). Чула, який знов гармидер був уночі в кімнаті Левоніда? Олеся. Байдуже, я спала.
Лукерія Степанівна. Добре спала, що цілісіньку ніч все охала та щось шепотіла. Олеся. То у сні.
Лукерія Степанівна. Еге, якраз у сні. Знаю я добре, що не у сні... І який чоловік достойний, і гості наїздять все достойні люде; а як понапиваються, то ще гірш скаженіють, ніж мужики! Цілісіньку ніч пили, лаялись, за шаблі хапались!..
Олеся. А, нехай собі!..
Лукерія Степанівна. Може, то у Левоніда серце так бунтує? Слухай, доню, може, він і справді тебе любе? Олеся. А я його не люблю!
Лукерія Степанівна. А батько як хотів, щоб ти вийшла заміж за Левоніда!.. На ньому і чин немалий, мабуть?..
Олеся. І, Господи! Чоловік сказав сп'яну, а може, з глуму, а ви з батьком і раді мене віддати? Йому гроші потрібні, а не я! Навіщо я йому?
Лукерія Степанівна. І чим він тобі не до мислі? А мені до мислі. Батько каже: "Я його скоро присмирив би, ще й хазяїна з нього зробив би, навдивовижу всім! Він,— каже,— трохи розгнуздався, а ще з нього можна зробити людину"!..
Олеся (встає). Піду вже я.
Лукерія Степанівна. Була б дворянкою, охвицер-шою!.. Ось послухай, Олесю, що мені приверзлося у сні!.. Олеся. Що таке?
Лукерія Степанівна. Ось змізкуй, проти чого воно. Вже саме перед світом прокинулась я, аж дивлюсь, ще темно, а за стіною галас, ґвалт... Сюди-

туди вертілася, ніяк не можу заснути. Далі й не стямилася, як задрімала. І ось що приверзлося мені. Ніби Левонід оженився ;на тобі і живете ви промеж себе так любо та хороше; живете у Петербурзі, і я у вас гостюю. ї вже синок у вас є, я його годую, держучи на колінах, а він все засовує мені свої кулачки в рот..і

ЯВА 2

Ті ж і Кіндрат Антонович.

Кіндрат А н т о НОЙИЧ (подає папір Олесі). На, прочитай.

Олеся. Що це таке?

Кіндрат А н т о и о в и ч. А те, що я з тобою не заговорю, ти вже почала забивать мені баки; так оце я списав усе і про все, як умів... Прочитай, то, може, хоч тоді втямиш, яку гірку випив твій батько на своїм віку та тоді вже й докорятимеш його мошенника, падлеця!..

Олеся (передивляє папір). Я вас не докоряла.

Кіндрат Антонович. Не докоряла?.. Прочитай, кажу, та тоді вже й винузать батька... Стара, налий мені чаю.

Лукерія Степанівна. Ви з озюмою питимете?

Кіндрат Антонович. А, убивайся ти з своїми химерами. Хтось там бовкнув, що гріх у піст пити чай з сахарем, а ти вже й рада витребенькувати.

Лукерія Степанівна. Кажуть, що сахар з кісток, а кістки ж скоромні.

Кіндрат Антонович. Чого не Тямиш, про те не сікайся міркувать, бо я того ненавидю. (П'є чай.) Що ж, ти читатимеш?

Олеся (читає). Навіщо? Все, про що тут списано, я вже чула від вас не раз. Що отець Леоніда Петровича був лютий чоловік, злий, самодур, це я знаю. Знаю я, що він поневірявся над вами, знущався...

Кіндрат Антонович. Ага, то тепер, коли я здобув під старість шматок хліба і закуток, то мушу все те віддати синові його? Так виходить, по-твоєму?

Олеся. Я тільки казала вам, що не слід користуватись чужим нещастям. Земля стоїть, самі кажете, вдвоє більш того, за скільки вона вам дісталась.

Кіндрат Антонович. Ну?

Олеся. Ну, і слід чуже віддати!..

Кіндрат Антонович. Чуже?.. Яке чуже?..

Олеся. Завжди ви повчали мене казати так, як мені моя совість проказує.

Кіндрат Антонович. Совість? Геть з очей з твоєю совістю!.. (Вирива папір і жбурля в неї.)
Олеся. Візьміть за коси мене та кулаком по голові, може, швидш примусите засунуть голову в петлю!.. (Хутко пішла.)
Кіндрат Антонович (з ляком). Що-о? Нехай мене Бог боронить!.. Що вона таке сказала, ти чула? (Біжить до дверей.) Олесю, вернись!.. Що це вона? Піди до неї! Що це вона задумала?
Лукерія Степанівна. Стовбот/вореніє авилонське6, та й тільки. (Пішла хутко.)
Кіндрат Антонович. Що ж це таке коїться? То цебто я мушу віддати те, що кровію та потом увесь вік здобував? За віщо? З якої речі? Не дам ні карбованця, ні шеляга не дам!.. Школярські прописи і я колись читав: "Послідним поділись з ближнім. Будь доволен малим і будеш багат..." 7 Читав і заповіді: "Не пожелай жени ближняго твоего, ні вола його, ні осла його, ні всякого скота" 8. А чи багато таких на світі, котрі б того не пожелали?.. Ні, так воно не буде! Іди заміж за Левоніда Петровича, тоді дам йому половину іменія, потому що онуки мої будуть дворяне! Та й я біля такого зятя мав би підвищання і почитування; і не дражнили б мене люде, як тепер дражнять, "лакей"!.. Коли ще я був лакеєм, а вони і зараз, хоч ти їм кіл на голові теши, "лакей та й лакей"! А Левоніда я прибрав би до рук і заставив би його дослужитись аж до полковника!..
ЯВА 3
Кіндрат Антонович і Леонід Петрович.
Леонід Петрович (входе з правого боку підпилий, з шаблею в руці). Что это ты вздумал со мной проделывать?
Кіндрат Антонович. А що таке?
Леонід Петрович. Ты приказал в мои комнаты внести боченок с дегтем и еще там какой-то хлам?
Кіндрат Антонович. Потому, як вам завгодно, а далі так не приходиться: вже всі сусіди тюкають на мене, що я вам потуряю: вся округа з мене глузує, що ніяк не викурю вас з хати. Помилуйте! Це ж таки прямо божеське на-казаніє. Ми люде робочі, труждающі, за день натомимось так, ще й кісток не чуємо; вночі треба б спочити, бо як на світ поблагословиться, знов, Господи, благослови, до праці; а замість спочивку мусимо слухати, як ви з своїми гостями цілісіньку ніч бенькуєте

та хокуси приставляєте? Гармидер та галас такий заводите, що прямо хоч з двору втікай!..
Леонід Петрович. Гости уж разъехались, чего ж тебе еще?
Кіндрат Антонович. Мабуть, нам таки не обминуть неприятностів?
Леонід Петрович. Ты мне не угрожай. Продам мебель — и уеду!
Кіндрат Антонович. Як окопажі продавали* то й тоді казали: "Зараз уїду", а замість того програли гроші...
Леонід Петрович. Это не твое дело!
Кіндрат Антонович. Тошно, що не моє діло, а тільки хата це моя.
Леонід Петрович. А, так ты вот как начал разговаривать со мной?
Кіндрат Антонович. А як же з вами ще розговорювать?
Леонід Петрович. Превосходно. Купи у меня мебель и всю обстановку, и я тотчас уеду.
Кіндрат Антонович. Небель ваша мені без надобность
Леонід Петрович. Ну, так приищи покупателей. Впрочем, я уже посылал за жидами, и они сегодня явятся. (Кричить.) Эй, Левка!
Кіндрат Антонович. Що це ви хочете?
Леонід Петрович. А вот посмотришь!
ЯВА 4 Ті ж і Л ь о в к а.
Льовка. Требовали?
Леонід Петрович. Перенеси сюда вино и стаканы. Сколько у нас еще там бутылок осталось? Льовка. Две белого и две красного. Леонід Петрович. Тащи их все сюда! Льовка. Слушаю! (Пішов)
Леонід Петрович. Я больше ни ногой в те комнаты, где ты деготь велел поставить да хомуты сложить...
Кіндрат Антонович. Не знаю, чого вам так не подобається дьоготь?
Леонід Петрович. Нюхай сам, когда он тебе нравится.
Кіндрат Антонович. Кажуть, що тепер дохтурі дьогтем лічать людей, а вам дьоготь не наравиться. А я вчора, перед обіднею, за вас на часточку подавав "о здравії". (Сідає і гіє чай.)
Леонід Петрович (регоче). Да? Спасибо! Я постараюсь быть здоровым!.. (Вдивляється у вікно.) "Прощайте вы, поля родные, ты, степь привольная, прости"! Чье это стихотворение, ты не помнишь?
Кіндрат Антонович. Нам не врем'я такими пустяками заніматься.
Леонід Петрович. Да, все на свете пустяки, кроме рубля.

Кіндрат Антонович. Ні, не все, не все пустяки...
Леонід Петрович (слухаючи). Под этим роскошным кленом как часто в детстве я играл; помню, юношей всегда любил понежиться в его прохладной тени, вдыхать аромат душистых ветвей и уноситься в заоблачный мир, в мир фантазии и грез. Роскошный клен, не правда ли?
Льовка (вносе вино в пляшках на підносі і стакан). Барин, вино принес!
Леонід Петрович. Хорошо, ступай! (Льовка пішов.)
Кіндрат Антонович. Довго вже він і розкошує, цей клен. Ловка буде з нього соха в кошару.
Леонід Петрович (випив стакан вина). Что-о? Ты срубишь его?
Кіндрат Антонович. А доки ж йому й рости? Леонід Петрович. Ты испортишь чудный вид, дивный ландшафт!..
Кіндрат Антонович. Деякі люде і досі пригадують ланшахти, як, бувало, покійні батюшка ваші, царство їм небесне, вічний покій їх душечці, захочуть кого з мужиків вихворостить, зараз відчинять оце саме віконце та й гукають на отамана: "А веди його, шельму, сюди, під оцей ланшах, розложи його під оцім кленом, в холодку, щоб сонце не припікало, та всип п'ятдесят гарячих". Зараз розчепірять і почнуть стьобать...
ЯВА 5 Ті ж і Павло.
Павло. Хазяїн! Там чабан прийшов, щоб тютюну продали. Каже: "Ще вчора докурився дощенту; така,— каже,— братухо, нудьга обгорнула, що мало не здурів".
Кіндрат Антонович. Почав вже розмазувать.
Павло. Я ж тільки кажу, що чоловік бідкається, каже: "Повіриш, братухо, такі думки в голову лізуть, як нема чого курить"..,
Кіндрат Антонович. Ну, годі, годі!..
Павло. Дивина! Було, покійні барин, Петро Ригорович, так вони требують, щоб усе їм товком розказав; а тут не вспієш рота роззявить... Дожились... (Пішов, махнув рукою.)
Леонід Петрович. Вот каков ты, Кондрат. Я недавно только узнал, что у тебя работник целиком в руках, ты имеешь для него и табак, и холст, и сапожный товар, и чай, и водку,— и на всем наживаешь барыши?,.. Сам торговец, кабатчик, помещик и все сам — бесподобно!
Кіндрат Антонович. Це правда, я все сам.
Леонід Петрович. И все для себя одного и ни для кого ничего?

Кіндрат Антонович. Нащо ж я другому дам, коли сам можу управитись?
Леонід Петрович. Справедливо. И сам все сожрешь!
Кіндрат Антонович. Як то сам? Оцього то вже я й не розберу!? Ви, може, думаєте, що я, як. другі: шахер-махер? Ні, у мене і патент, і промислове свідительство...
Леонід Петрович. Все на законном основании?
Кіндрат Антонович. Такий вже у мене статут: від закону ані на ступінь! Отже ви, либонь, глузуєте з мене?
Леонід Петрович. Напротив, я удивляюсь разносторонности твоих талантов.
Кіндрат Антонович. А придивіться ви до цього діла з іншого боку, не засмієтесь. Мужикові нічого більш не треба, щоб йому тільки тютюн, полотно, ремінь, а у свято півкварти, він і задоволений. Я оце недавно завів моду, щоб робочі пили кирпичний чай. Мужик як нажлуктиться цього чаю, як розіпре йому живіт, то йому й горюшка мало, тільки, знай, обдувається та посвистує... І за обідом вже він зовсім менш їсть, а воно, як розміркуєш, так і виходить рощот, ще й який рощот!..
Леонід Петрович. Разумеется. Как тут не нажиться?
Кіндрат Антонович. Теперечки я виписую газету "Свєт" 9.3 неї я все бачу, що у миру коїться, і годі з мене науки, і не треба мені більш ніяких книжок, та й ніколи мені їх читати. Я не знаю, навіщо так багато книжок пишуть. Якось в городі зайшов ненароком у книжну лавку, як глянув, так аж здивувався: усе книжки та й книжки!.. Прочитавши "Свєт", я продаю його на цигарки робочим по копійці за лист; от та газета мені неначе й даром обіходиться.
Леонід Петрович (тим часом знов задивився у вікно і, не слухаючи Кіндрата, промовля):
І широкую долину 10,
І високую могилу,
І вечірнюю годину,
І що снилось, говорилось,
Не забуду...
Кіндрат Антонович. Це, либонь, списано у господина Шевченка. У мене є така книжка — "Кобзар". Семіна-ристик подарував. Господин Шевченко, вони теж з мужиків були і потому дуже понятливо описують і

чувствительно; тільки іноді зразу як крутнуть у бік або за хмари-облака... Забалакався з вами, а там мене чабан дожида. (Пішов.)
Леонід Петрович. Какое-то неведомое чувство овладело мной, когда я стал вглядываться в эти рельефно выделяющиеся на фоне дальней синевы безмолвные курганы, просто не хочется глаз оторвать, все бы смотрел .и смотрел... Как сжимается сердце при мысли, чтр все это видишь в последний раз... Здесь могилы отцов и дедов... (Швидко відходить од вікна.) Как, однако, все это глупо, очень глупо!.. (Почина ходить по хаті і підійма папір.) Что это? (Передивляється.) А, что-то вроде биографии. Да-да! Это автобиография Кондрата. (Чита.) Уж не мне ли он ее готовил в презент?
ЯВА 6
Олеся і Леонід Петрович.
Олеся. Ви сами тут?
Леонід Петрович. К вашим услугам!.. (Кладе тетрадь на стіл.) Ваш папа был здесь, он сейчас вышел... О л е с к. Коли ви від'їздите від нас?
Леонід Петрович. Вам желательно, чтобы я поскорее уехал?
Олеся. Ні, я не про те... Я хочу прохать вас, щоб прислали мені програму для поступлєнія на х-вершалські курси,
Леонід Петрович. Вы и до сих пор мечтаете об этом?
Олеся. Чим людина хворіє, об тім вона й маріє... В Петербург поїдете?
Леонід Петрович. Да, разумеется!./ Куда же больше?
Олеся. Нате вам гроші і вишліть мені програму.
Леонід Петрович. Зачем же деньги?.. Полагаю, что эта вещь недорого стоит?..
Олеся. Я не знаю, скільки... Ось два карбованця!..
Леонід Петрович (не бере грошей). Не беспокойтесь, у меня хватит на покупку... Так вам непременно хочется резать людей, потрошить?..
Олеся. Я хочу вчитись; хочу буть корисною сільському людові... В селі дуже потрібні лікарі і хвершали...
Леонід Петрович. Да-да... Понимаю!.. Но я бы... Позвольте вам предложить один вопрос Почему вы теперь не так ко мне, как прежде? Сначала вы были как будто расположены ко мне; не прочь были иногда побеседовать со мной... И вдруг такая резкая перемена...
Олеся. Правда, я охоча була розмовлять з вами, доки ви не почали

глузовать наді мною.
Леонід Петрович. Я глузовал над вами?
Олеся. Авжеж... Почали компліменти говорить, залицятись. Потім завдали питання, котре цілком образило мене... Все те ні до чого!..
Леонід Петрович. Я вас не понимаю...
Олеся. Ви, певно, думаєте, що я з таких, котрі, не роздумуючи, раді вийти заміж за дворянина, за поміщика, за чиновника чи за охвицера?.. Ні, я бачу добре ту прірву, ту безодню, котра лежить межи мною і вами і, мабуть, довго ще лежатиме.
Леонід Петрович. Для любви преград не может существовать, тем более преград сословных!..
Олеся. Може... Десь, в якійсь книжці, я щось подібне читала. А то ще читала на канхветі такий вірш: "Для любви одной природа нас на свет произвела"!.. (Усміхається.)
Леонід Петрович. Вы, значит, не верите, что я вас люблю?
Олеся. Скількох ви вже на своїм віку завіряли в любові? Мабуть, їм і ліку нема!..
Леонід Петрович. Разумеется; что я, как и всякий молодой человек, увлекался... Но я ни в одной еще не встречал таких...
Олеся (затуля вуха). Не треба, годі, не кажіть!.. Бог з вами і з вашою любовію!.. Я, може, заміж ніколи не піду. А як і піду, то тільки за рівню, за простого; за такого, котрому я буду і першим другом, і першою думкою, і першим залицянням!..
Леонід Петрович. Да? Вот как!..
Олеся. Скажіть по правді, я єй-єй не розгніваюсь,— ви шутковали зо мною? Правда, шутковали?
Леонід Петрович. Нет и нет!.. Я нисколько не шутя говорил и готов снова повторить...
Олеся (затуля вуха). Я не чую, не чую!.. (По паузі.) То вишлете програму?
Леонід Петрович. О да, обязательно!..
ЯВА 7 Ті ж і Л ь о в к а.
Л ь о в к а. Барин, там покупатели явились. Леонід Петрович. А, хорошо... Ступай!
Льовка пішов.
Олеся. Як пришлете, то буду дуже вдячна вам! (Пішла.)

ЯВА 8 Леонід Петрович (сам).
Леонід Петрович. Итак, Олеся не захотела выйти за меня... И хорошо сделала. К чему? Зачем? Поскорее отсюда!.. Умно поступила — и для себя, и для меня — для обоих умно!.. Да!.. Зачем, однако, она деньги оставила?.. Впрочем... (Хова гроші в капшучок.)
ЯВА 9
Леонід Петрович і Льовка.
Льовка. Там жиды явились покупать мебель.
Леонід Петрович. И отлично. Пора нам, Левка, отсюда уезжать, не ко двору мы здесь пришлись.
Льовка. Да-с, страна необразованная. Не место нам здесь! (Заклада руки в кишені.)
Леонід Петрович. Не место? А где же мое-то место? А ты знаешь, где мое место? Л ь о в к а. Да где же-с?
Леонід Петрович (показує власно рукою). Твое в передней, потому что ты лакей, как и Кондрат!.. А мне нет уж нигде места!.. (Хутко виходить.)
Завіса.
ДІЯ IV КАРТИНА І
Середина Марииииої хати. Стіл, лави, піл, образи, скриня і таке інше, як звичайно у хаті незаможного кріпака.
ЯВА 1
Марина (перемива біля порога ложки), Галя (колише в люльці дитину), на печі сидять два невеличких хлопчика.
Марина. Гляди ж, доню, як прийде Влас, то всипеш йому у миску щерби з галушок; скажеш, що галушок не стало. Щерба ондечки, у печі. Нехай візьме шматок хліба та дрібок солі та й пообіда. А я збігаю до куми Гапки, позичу борошна, доки наше змелеться.
Галя. Чую, мамо.
Марина. Я не буду там Гаятись. Часом Влас прийде і захоче знов куди піти, то скажи, що я звеліла йому мене підождать. Чуєш? А ви, лобуряки, чого позлазили аж на черінь? Геть на двір! Ідіть лиш у поле та нарвіть бабок, какешу, козельців... Та не поїжте всіх, а й додому принесіть, і ми з Галею трохи посолонцюємо. Ну, геть швидше! А ну ж хутенько! Чуєш ти, Андрію? Хведосе? Та висякай-бо, капосна личино, носа!.. А гидкий, а замазура!..

Хлопці злазять з печі І йдуть ліниво з хати.
Знаю-знаю, чого мнетесь. (Дає по шматку хліба.) І коли ви натріскаєтесь?
Хлопці хутко побігли.
Галя. Мамо! А як дитина прокинеться, мені можна буде піти за ворота?
Марина. Підеш. Та тільки не кидай дитини. Та не бий його, як плакатиме, зараз зроби йому соску. Та гляди мені, засни отамечки біля колиски, то я тебе засну... Взяла б пір'ячко скубти або вовну перебирать... І сидить, склавши ручки, неначе проти неділі або проти празника. (Дає їй сито з пір'ям.) На! (Пішла.У
Галя. Якраз стану я дерти пір'я! (Встала і пішла хутко в куток.) Краще зроблю ляльку з тих тряпочок, що мені ба-ришня подарувала. (Взяла трШпочки.) Ось червоненька. Ой, які ж гарненькі!.. Це буде хвартушок. А з цієї синьої — кохта. (Почина співать.)
Ой на горі гречка, Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє! * Ой, якби я ніжки мала,
То б і я так чеберяла, Як той зайчик!.. Ой на горі просо, Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє і т. д. Ой на горі ячмінь, Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє і т. д.
ЯВА 2 Входить В л а с.
В л а с. А де мати?
Галя. Пішли до куми Гапки борошна позичити. Будеш обідати?
В л а, с. А що ж там є?
Галя. Щерба з галушок. Галушок було мало, ми всі поїли. Влить щерби?
В л а с. Не треба! (Здійма з полиці шматок хліба, бере дрібок солі, ложку і миску, у котру налива води, і почина їсти.)
Галя. Мати, Господи, як журяться, що ти все кудись ходиш.
Влас. Журяться? І дуже журяться?
Галя. Авжеж, дуже. Жалібних пісень все співають. І я однії навчилась; така жалібна-жалібна! (Почина тихо співать.)
Де ти, хмелю, зимував, Що й не розвивався? Та де ти, сину, кочував, Що й не роззувався?..
Сьогодня аж плакали.
Влас. Плакали?.. І чого?.. Я Гарасимові в'ятіри лагодив: він прохав...
Галя. Коли б, кажуть, здужав, нехай би вештався, де хоче, а то хворий. Замість того, щоб полежати, а вік десь ходе.

Влас. Зовсім я не хворий. І хто це наплів матері, що я хворий? Певно, які-небудь баби? Я здоровий, як бик, як втроє налигач! Чого я лежатиму?.. А робити хто за мене буде? А що я трохи кашляю, так це через те, що простудився... Простудився, через то тепер і риби не ходжу вудить. І тепер сила вудіїв сидить на березі, а я дома... Сьогодня, мабуть, таки не втерплю, зараз після обіду візьму вудки та на вечерю ловкої риби впіймаю. День сьогодні чудовий, тихий... Так, кажеш, мати плачуть?
Галя. Плачуть.
Влас. Бач, як мати за нами бідкаються, а от ти матері не слухаєш. Певно, мати веліли тобі що-небудь робить, а ти у ляльок сіла гратись. Ти б подумала, що нас скільки, а мати одні, вони за всіма нами пеклуються. Покинь ляльки та приймайсь за роботу.
Галя (насупилась). Щодня тільки роби, все роби...
Влас. А хто ж на нас робитиме, як не ми самі? Батько померли, а нас на матір зосталось п'ятеро, ми з тобою старші, то й мусимо і матері допомагати, і на себе заробляти та і дрібноту доглядати. З Андрія тільки ще через год буде яка-небудь поміч, тоді наймемо його куди-небудь гусей або гиндичат пасти; а тепер він тільки їсть хліб та одежу таска. А потім і Хве-дось підросте... А там ще год пройде і з. тебе вийде дівка. Тоді нам всім легше буде робить у гурт... Так, кажеш, мати плачуть? (Помовчав.) А та... Олександра Кіндратовна не приходила?
Галя. Учора навідувалась.
Влас. Та те я знаю, а сьогодня?
Галя. Сьогодня ще не була. Мати кажуть: "Коли б Влас оженився, була б у мене помішниця".
Влас. Бач, бо ти лінуєшся матері допомога™, от мати і бідкаються.
Галя. Еге, якраз лінуюся!.. А хіба я винна, що не можу вимісити хліба, що не здою корови гаразд?.. Влас. От бачиш?..
Галя. Що "бачиш"? І води наносю, і страву всяку зварю, і сорочки поперу, і всяку роботу... А що у мене нема сили... Всі люде дратують мене сухореброю, кажуть, що я в батька вдалась. Чи правда, Власе, що татко померли від чахотки?
Влас. Хто це тобі наплів?
Галя. Я чула, як баришня казали матері, що у татка була чахотка.
Влас. Яка баришня? Цебто Олександра Кіндратовна?.. Може, й від

чахотки, Бог його зна!
Галя. Чи вже скоро буде год, як татко померли? Влас. Після другої Пречистої 1Х. Галя. Скільки тобі, Власе, годів?
Влас. Двадцять. А тобі тринадцять.
Галя. Який ти розумний, все знаєш.
В л а с А ти балакай, та йе забувай і пір'я дерти, а то мати... Ти тільки умієш зуби заговорювати. (Помовчав.) Що ж, і оженюсь... На все прийде своя пораї
Галя. Бери тільки таку, щоб добра була, матір почитувала та поважала.
В л ас. Це мати так казали?
Галя. Авжеж.
Влас. А в мене така думка, щоб зовсім не женитись... Не знайду собі до мислі, стало бить, нема навіщо й женитись...
ЯВА з Ті ж і О л е с я. Олеся. Хліб та сіль!
В л ас. Милости просимо. Садовіться в нас.
Олеся (дає Галі лоскутики). На тобі ще на ляльки.
Галя. А Влас гримає на мене, що я в ляльок граюсь.
В л а с А ти вже й скаржитись? Ач, яка! Звісно, у неділю можна гратись у ляльок, а не в будень. (Усміхається.) От і вдовольнився. (Прийма миску і ложки.) Сідайте ж бо!
Олеся. Що це ти, полуднував?
Влас. Ба обідав. Хліб-сіль та вода — то козацька їда! А по-вашому, ця страва зветься, мабуть, совусом? А наш брат часто і замість цього совусу тільки посовається по лаві, умне цвілого сухаря, та й... спасибі Богові за хліб та сіль.
Олеся. А хто в тім винен?
Влас. Звісно, хто. Звичайно, ми самі винні. Ви з книжок мені казали, а я так, як бачу промеж людьми, то так і обміркував. Виходить, що всі злидні від того, що кожен з нас тільки про себе турбується; а коли б ми в спілку завели які ремества, щоб у нас на селі були всякі майстри, крамниці свої гуртові, всякі товариства... Та я перший усім ремествам навчився б. Я гарячий до діла. Я бачив, як у німців робиться по колоніях, нарочито туди, ходив... Вони все самі: і хургони роблють, і плуги, і віялки, і усякі машини... У них свої шевці, кравці, столярі, ковалі, слісарі... А главне діло, не сидять, склавши рук, завжди робота іде своїм порядком. А наш брат

обмолотився, обсіявся — і зараз до монопольки, бо дома сидіть, не знаючи ніякого ремества, нудно... Через те ж німці і в достатках, а наш брат пухне з голоду. Кажуть, грім не гримне, мужик не перехреститься... Це, положим, правда, що нашого брата треба підштовхувать. Але ж мужик наш чоловік темний, неосвічений... Ось де вся біда і все горе!..
Олеся. З яким ти палом це говориш!
Влас. Я холодно не вмію.
Олеся. Розпалився, а тепер як важко дихаєш...
Влас (здорово дихнув). Фу-у! От і відсапнув. (Зареготав.) Он де наше горе!..
Олеся (помовчала). Чом ти не ходиш риби вудить?
Влас (не дивиться на неї). Ніколи було.
Олеся. Вже й не співаєш, як перш, було, щовечора співав.
Влас. Доспівався... Коли б можна було вернути минуле, пережити життя наново!.. (Зітхнув глибоко.)
Олеся. Хіба минуле краще було теперішнього?
Влас. Легше жилось, легше й дихалось.
Олеся. Бач, не послухав мене, а скільки разів тобі радила піти до лікаря у містечко?
Влас. Я не про те... Навіщо мені той лікар? Не поможе мені ніякий лікар... Я здоровий, як дуб!
Олеся. Чого ж тобі так важко?
Влас. Чого? Годі допитувать. (Встав і бере з полиці книжку.) Нате вам цю книжку, не до вподоби вона мені. ^ Олеся. Чому?
Влас. Не цікавить мене те, про що там провадиться. Пишеться про якесь село, що які там всі люде гарні та як живуть промеж себе люблязно, що одне другому допомагають, не лаються... Навряд!
Олеся. Як ти похмуро почав на все дивитись... Якийсь неймовірний став!
Влас. А я думаю, що я скаженим став!'
Олеся. Отакої!
Влас Зовсім спантеличився!.. Коли б я вимовив перед вами все те, що у мене отут, у грудях, самі б сказали: "божевільний"!., ч
ЯВА 4
Ті ж і М а р и н а.
Марина (до Власа). Насилу тебе принесло додому.

Влас. Хіба що? Одну ніч не ночував дома, то вже й гніватись? Я лагодив Герасимові в'ятері: він не зугарен... Ну, забалакався, засидівся, потім попрохали повечерять...
Марина (поклала клунок з мукою на лаву). О, я й не бачу! Здрастуйте! Олеся. Як поживаєте?
Марина. Та, спасибі, дихаємо. Я, сину, не про те. Ти вже парубок, то й ніч вся твоя, такий вже закон... А хоч би навідався додому.
Влас. Ну, та вже більш так не трапиться.
Марина. Подумай, що ти, сину, недужий...
Влас (скипів). Всі в один голос: недужий та й недужий!.. Я дужчий від дужого!..
Марина. Отак і твій батько все, було, каже: "Не бідкайся, стара, я ще й тебе переживу..." Еге, пережив. Зоставив мене з дріб'язком, як вутку з вутятами на безкраїм морі. (Хлипа.)
Влас. Це вже ви й плачете? Мамо, ви знаєте мене, що я радий перерватись у праці, тільки б вас задоволнити, а сліз я не хочу бачити... (Хутко пішов з хати.)
Марина. Он яке у нього серце! Оце як сказав, що радий і перерватись, то так колись і зробе. Слухайте, серденько, чи не вговорили б ви його, щоб він оженився; він вас, Господи, як шанує, то я певна, що він вас і послуха. Знесилилася я, серденько, змучилась... їх п'ятеро, а я одна на них робітниця в хаті...
Олеся. Вговорювати не берусь... А спитати можу.
Марина. Спитайте. Скільки йому не кажу: оженись! — мовчить!.. Ось я зараз закличу його в хату. (До Галі.) А ти вже й заснула? От капосна дівчина! Піди лиш у подвір'я та трохи 'провітрись, занудилася в хаті... Піди вже, піди!.. (Галя хутко побігла з хати.) Пожалуста, порадьте йому. Тут одна дівчина є у мене на прикметі, така ж ввічлива, така окуратна...
Олеся. А Влас же як з нею?
Марина. Хіба парубкову думку вгадаєш? Сьогодня од іншої одхреститься і одмолиться, а завтра візьме та й посвата... На котру ж здавалось, що певно важив сватати,— гляди, і залишить. (Пішла.)
Олеся. І навіщо я сказала, що спитаю його... Як я його спитаю? Одначе Влас зовсім не такий став, як перш був!.. Де поділась жартовлива, гостра розмова? Чи давно безпечно та весело розмовляв? Що з ним

починилось?.. Невже болість так пригнітила його?.. Мене обходить. Ні вчора, ні позавчора і на берег не навідався, а перш сам казав: як іноді не піду з вудками, то цілий день нудюсь. Як ожениться Влас, з ким тоді я буду над вудками сидіть, з ким буду розмовлять?.. І не співатиме вже він щовечора...

ЯВА 5 Входить Влас.

Влас. Я знаю, чого мене мати послали в хату. Ну, радьте, совітуйте, вговорюйте!..

Олеся. Твоя мати прохала мене, щоб я тебе спитала, чому ти не женишся.

Влас Чом? (Потупив очі.) І вам не скажу, і матері, і нікому!.. (Помовчав.) Ну, а ви радите мені женитись?

Олеся. Мати твоя... Влас. А ви? Олеся. Що ж я?

Влас (зиркнув на неї). Ех, Олександро Кіндратовно! Не бралися б ви мене вговоряти, краще б було...

Олеся. Я тебе не вговорюю. Як сам собі знаєш, так і роби!..

Влас (дивиться на неї). А я вас вговоряю: не ходіть ви більш до нас, бо піде слава про вас і про мене! Гаразд, оженюсь!.. Ви так і матері скажіть: "Вговорила, і на котру покажете, ту й посвата"!.. (Хутко пішов.)

Олеся. Власе!.. Стривай!.. Гнівається!.. За віщо ж?.. Так чудно глянув мені в вічі і так глибоко пройняв тим поглядом, що аж моторошно зробилось, і мов мені заціпило! Не змогла йому нічого й сказать, немов оніміла!.. В погляді його таке щось блиснуло, від чого любо робиться на серцеві і заразом аж страшно!.. Яка я безсердечна, яка я черства, яка злюка!.. Дома розпалилась і сюди принесла отруту на язиці... Навіщо казала йому, щоб оженився?.. Яке мені діло?.. Сказала — і розгнівала його!.. Дожену його зараз і перебалакаю!.. Як же мені жаль стало В ласа!.. (Хоче бігти і зупиняється.) Серце так стисло, аж коле в грудях!.. Ох, як мені жаль тебе, Власе!.. (Хутко пішла.)

Завіса.

КАРТИНА II

Сад. В глибині кону баркан з хвірткою. За барканом далеко видко село; на першім плану ґанок будинку.

ЯВА 1

Кіндрат Антонович і вчитель ідуть до будинку.

Кіндрат Антонович. Спасибі вам, що провідали, давненько у нас не бували.
Вчитель. Все не було зайвого часу: спершу екзамени були в школі, а потім сам лагодився до екзамену, але не спромігся і відклав на той рік.
Кіндрат Антонович. Що таке? Тобто хочете ще вчитись? Здається, вже й так добре вчені?
Вчитель. Ге! Такими вченими, як я, можна багато гребель загатить.
Кіндрат Антонович. Жонаті і діток тройко маєте, про що б інше дбати, а ви про навуку; дивно!..
Вчитель. Кожен дба про те, що йому любіш.
Кіндрат Антонович. Треба дбати про те, що доход-ніш. Ах-ха-ха.
Сідають.
Так-так. Може, покурите? (Дає порт-табак.)
Вчитель (робе цигарку). Ого-го! Пішли, як кажуть, наші вгору, по два разом на верьовку! Ви вже второй сорт курите, он як?
Кіндрат Антонович. Не можна... Знаєте, на такій вже линії...
Вчитель (закурює). Линія — це велика сила. Годилося б первий сорт купить.
Кіндрат Антонович. Не рощот, тепер ціна висока на турецький тютюн... Не рощот.
Вчитель. Як же Олеся пожива?
Кіндрат Антонович. Спитайте, як я поживаю, а Олеся що, їй байдужісінько!.. Откровегіно кажучи, я вже й ума не приберу, як на це діло й дивитись. Чи то Господь нас нею покарав, тільки не знаю, за які гріхи? Чи, може, раптом світ пішов навиворіт, так що ми, старики, не зогляділися і через те нічого не розчовпимо? У нас тепер в дому просто смішеніє язиків!..
Вчитель. Мені і здалось з першого погляду, що ви дуже стурбовані...
Кіндрат Антонович. Як же тут не стурбуватись, коли зовсім з ніг збився? Вірите, ночей не сплю, їжа не йде на думку. Оце вже днів з десяток сам не свій: схоплююсь уночі, хожу-хожу по хаті, думаю-думаю, аж голова почне колесом ходить. І стара моя зовсім знесилилася, сердешна, цілісінькі ночі теж не спить; все охає... Прямо, откровенно кажучи, скрутила нас дочка-єдиначка, як бублик.
Вчитель. Що ж трапилось?

Кіндрат Антонович. Взича і корить мене щоразу, що не так роблю, що не так з людьми повожуюсь, не так міркую, не так дивлюсь, не так балакаю... Все не так!.. Всім людям я таким здаюсь, як і треба, а дочці моїй іншим. Вірите, що іноді своїми розсужденіями доведе до того, що аж зубами заскрипиш, і коли б на той час трапилась під рукою палиця або батіг...
Вчитель. Що це ви, як то можна?
Кіндрат Антонович. Вона таки доскоче свого!
Вчитель. Це вже послідне діло.
Кіндрат Антонович. Вона на те веде!
Вчитель. Звичайно, що непорозуміння в сем'ї—це неабияке лихо... Послухайте ви моєї поради! Благає вона вас, щоб відпустили її вчитись, ну і ввольніть її волю.
Кіндрат Антонович. Щоб, як ще більш вивчиться, та тоді вже плювала батькові межи очі?
Вчитель. Як то можна? Ніколи цього не може вчинитись.
Кіндрат Антонович. Ні, не треба нам ніяких иавук! Нехай сидить дома, схаменеться. Я цілий вік труждався, навко-люшках повзаючи, увесь вік злидні годував, не доїдав, не допивав... А вона всього того не хоче зважити?
Вчитель. Ні, вона добре все розуміє і зважа, тільки знаєте, палка натура, молода ще... Нехай спершу до всього придивиться, може, й погляд інший виробе. А вам треба потерпіть...
Кіндрат Антонович. Добре вам розсуждать, а побули б ви у моїй шкурі... Краще б вона не знала азбуки та почитувала б батька-матір.
Вчитель. А хіба й таких мало, що ні "аза в глаза" не тям лють I2, а витворяють ще гірш?
Кіндрат Антонович. Та воно, положим... Іменно, що світ перевернувся!.. Вірите, що іноді серце так заболить, як не розірветься. (Помовчав.) Оціми днями мужики почали, знаєте, налопом лізти до мене за позикою, на попередній відробіток; я ховаюсь від них, а Олеся нарочито вишука мене та й пошле їх до мене, мов навмисне прямо нацьковує!
Вчитель. А до кого ж мужичкам і обертатись, як не до вас? Мухи завжди до патоки лізуть.
Кіндрат Антонович. Так помилуйте ж! Як же я йому позичу, коли я бачу,

що не сила його відробить; інший, може, й радніший би, коли ж напозичається аж до зав'язки, а як прийде час відроблять, тоді його і рвуть на всі боки... Навіщо ж мені та рахуба? Я за свої гроші скрізь заблаговременно знайду робітника... Інший набереться тієї позики, як реп'яхів, та гляди, ще заслабне в робочу пору, тоді годі йому вже й дихати, зразу злидні його стріскають... Треба знать, кого и слід рятувать, а порятунок без товку все рівно, що жбурляти гроші через голову або заплющивши очі...
Вчитель. Практично, цілком практично!
Кіндрат Антонович. А як же інакше?
Вчитель. Якяі скажу вам, як слід інакше, то все рівно ви не зробите по-моєму.
Кіндрат Антонович. Ви все з книжок? Ті, що книжки пишуть, не тямлять нічого... Конешне, робочі руки потрібні нам, без них у хліборобстві не обійдешся; але й мужик наш так вже тепер спаскудився та змошенничився, що не знаєш, якого вже й способу до нього добирать. Віддаси руками, а не виходиш ногами.
Вчитель. Кажуть, який піп, така й парахвія. Кіндрат Антонович. Що?.. Це ж ви у який бік штрикнули?
Вчитель. Ні в який, я прямо кажу. Нічого в світі не чиниться без прикладу, на все мусить бути примір. Самі кажете, що мужик тепер зопсувався і змошенничився; стало бить, перш він таким не був?
Кіндрат Антонович. А не був, ні!..
Вчитель. Так хтось же його зопсував і змошенничав?
Кіндрат Антонович. А хто ж такий?
Вчитель. Ви, либонь, до цього діла ближч стоїте, вам би і годилось пошукать виноватого.
Кіндрат Антонович. Я вже міркував над цим ділом, не раз міркував...
Вчитель. Поміркуйте ще... Мало міркували.
Мовчанка.
Кіндрат Антонович. Так-так,.. Давненько, давненько ми з вами не бачились. Може, чого-небудь перекусите?
Вчитель. Ні, спасибі. Я по ділу до вас зайшов.
Кіндрат Антонович. По якому?
Вчитель. Оце тижнів через двії у нас мають бути вибори попечителя

школи, і мало не всі показують на вас; священик теж радить вас прохати...
Кіндрат Антонович. Спасибі за честьГ Конешне, це довжность почотна... бчитель. До цього часу вибірали у попечителі з дворян, а тепер пора і з другого сословія.
Кіндрат Антонович. А звичайно. Та й, откровенно кажучи, у нас в окрузі і дворян, як кіт наплакав, званіє від дворян тільки й зосталось... Мене просять, щоб я й за старосту церковного... Перш старостували повковники, копитани, а тепер де вони поділись? Довжность теж почотна, тільки багато одіймає часу.
Вчитель. А попечительство не важка обязанность. Пожертвуєте скільки там десятків в год...
Кіндрат Антонович. Прожертвовать?.. Так-так... Чому й не прожертвовать, а тільки яка мені з того користь?
Вчитель. Благодарность від вищого начальства, подяка від школярів.
Кіндрат Антонович. Положим, але видимости від тієї подяки, щоб, стало бить, кожен бачив, який я доброді-ятель, так і нема. На лобі не буде у мене написано про мою добродіяльність.
Вчитель. Награждають часом медаллю.
Кіндрат Антонович (хутко). Справді? А за віщо швидш можна медалю получить: за церковного старосту чи за попечителя?
Вчитель. Де ваша служба буде корисніш, там і получите.
Кіндрат Антонович. Так-так! Та таки, мабуть, при-йдеться і церковним старостою бути, і попечителем.
Вчитель. І чого доброго, дві медалі получите.
Кіндрат Антонович. Ні, я не то, що... Воно, положим, і медалі відзнака... А то, що обидві довжності почотні... Опріч того, нехай вже всі знають, що я не скотина і не скнипа як другі, і знов не зажеря який-небудь...
Вчитель (встає). То, значить, можно вас сміло вибірать?
Кіндрат Антонович. Та вже вибірайте. Воно ж таки це діло і спасенне?
Вчитель. А як же? Прощавайте до якого часу
Кіндрат Антонович. Куди ж так скоро?
Вчитель. Та мушу тут ще декуди зайти.
Кіндрат Антонович. Може, по чарці? Га?
Вчитель. Та воно не шкодить...

Кіндрат Антонович. А як не шкодить, то чому ж нам і не чокнутись?.. Пішли. ЯВА 2
Олеся (одна, іде з-за баркана з вудками і скільки рибин на кукані). Шукала скрізь Власа, не знайшла. Взяла вудки, пішла на річку, думала, там знайду його, і туди не прийшов. Як скучно мені! Неначе без Власа і світ нудний. Куди ж він подівся? (Помовчала.) І день сьогодня, мов на злість, якийсь невеселий, нахмурений, ніби зовсім осінній: пташки в саду вже не щебечуть, і лист на дереві поблід, і травиця не красується вже і пахощів не розпуска... Ще ж, либонь, тільки що обробились в полі; де ще та зима, а навкруги неначе почина все дрімать... Хоч листу на дереві ще й рясно, та вже той лист млявий, сонний, пожовклий; травиця, як килим, густа, та не так вже вона зеленіє, як зеленіла ще позавчора... Вчора якась пташка, отам у кущах, щебетала невмовкно, а сьогодня і вона гласу не подає. Вітер помеж очеретами шумить і своїм не-вмовкним, рівним гулом наганя сумоту... Не змогла на річці і півгодини висидіть: очерета шумлять, виють, лози гнуться, похиляються, стогнуть. І тут не весело!.. Сумно всюди, всюди тихо, немов перед яким лихом... (Помовчала.) Чого Влас, як спитала його, чому не жениться, втопив спершу очі в землю, а далі так глянув на мене, немов загадав нерозгадану загадку!.. В погляді його я неначе постерегла заразом і горе, і одчай, і злобу!.. Чому він не хоче оженитись? Скільки разів розмовляла з ним одверто, щиро, як друг, невже ж таки не промовився б хоч словечком, коли б у нього було що на думці? І навіщо б таївся від мене? Порадився б зо мною, розважив би свій смуток... Либонь, він щось задумав?.. Завжди був веселий, гострий, жартовливий, а оце зразу немов переродився, неначе зовсім не тим став. Яка ж причина?..
За лаштунками чутно Власів спів, Олеся упустила вудки і ніби остовпеніла.
Без тебе, Олесю, пшениченьку жати, Без тебе, серденько, увесь день скучати. Як день прийде, то рве душу, А ввечері прийти мушу, Хоча нераненько, Олесю, серденько!
Без тебе, Олесю, сонечко не гріє, Без тебе, серденько, буйний вітер віє. Як день прийде, то рве душу, А ввечері прийти мушу, Хоча нераненько, Олесю, серденько!
Олеся. Без Олесі?.. А Олесину, думаєш, не рве душу? (Ламає несамовито

руки.) І Олесю без В ласа, либонь, сонечко не гріє! (Прислухається.) Не чуть? Замовк? Так недовго, так мало співав... Не повинно буть! Не можна так, боляче! І всЬ замовкло навкруги, ніби померло. Може, це мені тільки вчувся його голос, а він не співав?.. Невже нарочито пустив голосок, щоб подратувать?
Чутно десь далеко Власів спів.
О, знов! Спів це чи дивовиддя?.. Не чуть!.. З'явився голосок і, як марево, розвіявся від подиху вітру... (Помовчала.) Як сонечко червоно-червоно заходить, певно, на дощ. О, пташечка у лозах защебетала, немов сонечкові на добраніч. Як чудово промінь сонця ондечки позолотив осокора і хутко-хутко біжить по листях, то з дерева на травицю, то знов на дерево, неначе грається; тепер заховався під листя і освітив його зісподу. Ач, то блисне, то потемніє. Знов червоним золотом розіслався по листях, по дереві, по річці і по всьому лугу!..
ЯВА З
Олеся і Марфа Варфоломіїв*, а. Варфоломії вна (із-за баркана). Здорова Хто це? А, Марфуша... Насилу Бог дав силу! Цілуються.
Марфа була!
Олеся.
Марфа Варфоломіївна. Хоч ви за нами й не дуже, так ми ж за вами не байдуже.
Олеся. Справді, я давно у вас не була... Найшло щось на мене... (Регоче.) У кімнату підемо?
Марфа Варфоломіївна. Ні, посидьмо тут, у садку.
Олеся. Стривай же, я віднесу рибу та вудки і зараз вернусь. Сьогодня був зовсім плохий кльов, бачиш, як мало впіймала? (Несе рибу у будинок.)
Марфа Варфоломіївна ("салагу. Довідаюсь, чи правда ж тому, що плещуть скрізь: вже ніби вона покохала якогось простого парубкаї Щось, мабуть, є схожого, вона таківська! Та й люде з якої речі стали б плескати? Ну, якщо тому правда, то убила грінку, виміняла шило на швайку: дияконенка на якогось мугиряку!..
Олеся (іде). Я тобі рада, Марфушо!
Марфа Варфоломіївна. Щось ти не так балакаєш.
Олеся. Єй-богу, рада! (Цілує її.)
Марфа Варфоломіївна. Яке в тебе гаряче лице і руки. Може, нездужаєш?

Олеся. Здужаю, цілком не хвора... Що ж у вас нового?
Марфа Варфоломіївна. Ніякої новини. Хіба те тільки, що Нихвінт заручився на Козубській,— чула про це?
Олеся. Чула. Нехай йому Господь допомогає!
Марфа Варфоломіївна. Нудив-нудив світом за тобою, а далі з одчаю шелесть за рушниками до Леоніли.
Олеся. Все ж не те, що з кручі в річку. Вони будуть щасливі. Кожен з них задоволений цілком сам собою, а це певний заклад щастя. Леоніда і брат твій якраз до пари: обоє рябоє!
Марфа Варфоломіївна. Глузуєш? Чому не глузувать, коли, мабуть, сама такого вже доскочила щастя, що ні в казці сказати, ні пером списати?.. Бачу, по очах бачу, що щаслива. Певно, досхочу закохалася? Скажи, хоч в кого?
Олеся. Куди це ти метнула? Ні в кого, Марфушо, я не закохана...
Марфа Варфоломіївна. Виховуєшся? Воно так і слід з подругою поводитись!..
Олеся. Я не хочу таїтись, не вмію... Я справді закохана в свою думку, але якщо й вона не спевниться, тоді і я опущу руки і попливу по течії: куди вода, туди і я.
Марфа Варфоломіївна. Це ти щось чудне, незрозуміле говориш! Я не розберу нічого.
Олеся (регоче.) Я й сама себе не розберу!.. Ти думкам моїм не подруга, через те й не зрозумієш нічого!..
Марфа Варфоломіївна. Тобто ворог?
Олеся. Ні сяк, ні так.
Марфа Варфоломіївна. Як собі хочеш, так і міркуй.
Олеся. Ти не гнівайся, Марфушо. На мене щось таке іноді находить... І зараз чогось мені так тяжко, що й вимовить не можу. (Схилила голову на руку.)
Марфа Варфоломіївна (помовчала). А в нас чутка пройшла...
Олеся. Яка?
Марфа Варфоломіївна. З пальця того не висмокчуть.
Олеся. У мене голова горить, а ти почала балакать недомовками! Яка, яка ж чутка?
Марфа Варфоломіївна. Тільки не знаю, як його на ймення, а кажуть,

чорнявий, огрядний, стрункий і співака неабиякий.
Олеся. Чула ти дзвін, тільки не знаєш, звідки він. Я тобі всі, як на долоні, виложу свої думки; може, ти посмієшся над ними? Дарма, посмійся! Слухай, Марфушо! Часто люде шукають велетнів духа, героїв, а й довіку їх не знаходять, а знаєш, через що?
Марфа Варфоломіївна. Не знаю, а тільки нав-спряжки бачу, що ти знайшла велетня, чи так? Кажи швидш, хто він, де тут такий взявся, що тобі зумів запасти в душу?
Олеся (обіймаючи Марфу Варфоломіївну, промовля з палом). Такої міцної волі, такої одвертої душі я не зустрічала!.. Так дивитись прямо на людські відносини, так глибоко вдивлятись в людську душу і, постерігши її лихі вчинки, так сміливо виголошувати її хвалыш може тільки чисте і непорочне серце. Душу його можна прирівняти заразом і до дитячої душі непідкупної, і до міцного дуба... Не балакучий він, а кожне його слово на вагу золота!..
Марфа Варфоломіївна. Це вже такого героя змалювала, що коли б і справді з'явився такий, то все на світі пішло б на новий лад.
Олеся. Не смійся, Марфушо! Такий тільки чоловік всьому дає інший сенс, і в те, що нам часто вбачається вже мертвим, він вдуває дух животворящий!..
Марфа Варфоломіївна (регоче). Сердешна дівчина! Казала я тобі не раз, що не доведуть тебе твої думки до пуття. Отже, і справдилось!.. Ха-ха-ха!
Олеся. Кажу ж тобі, що я більш у свою думку закохана! Або, може, і справді я непритомна?..
ЯВА 4
ТіжіЛукерія Степанівна.
Лукерія Степанівна (з перев'язаною головою). Здрастуйте, серденько. Давно до нас пожалували?
Марфа Варфоломіївна. Оце незабаром. (Цілу-ється.) Що це ви нездужаєте?
Лукерія Степанівна (зиркнула на Олесю). Е, дайте покій, серденько! Нема від чого здужати, коли щодня такий авилон... Спасибі, баба Горгопиха пошептала щось та злизала зазіх; потім звеліла прив'язати до голови листя з кислої капусти — трохи відпустило.

Марфа Варфоломії вна. Що ж, ломить чи стиска?
Лукерія Степанівна. Баба Горгопиха каже, що то супротивник іде від серця до голови.
Марфа Варфоломії вна. А ви пробували розсолом з огірків примочувати? Теж помагає.
Лукерія Степанівна. Ох, серденько, не до розсолу мені. Ох, Боже наш милосердний! А що, у вас вже огірки посолили чи ще ні?
Марфа Варфоломії вна. Матушка все чекають дощу. Кажуть: "Коли б дощик пройшов, щоб день через двоє після того вибрати, то саме ловкі були б огірки для соління".
Олеся встала і пішла до баркану.
Лукерія Степанівна. Ваші матушка великі скусниця солити огірки. Кажете, треба вибрати через двоє день після дощу?
Марфа Варфоломії вна. Через двоє або через троє.
Лукерія Степанівна. Коли ж така тепер засуха, що й Господи! Вчора у вусі у мене так засвербіло, думала, буде дощ; отже й не було!
Марфа Варфоломії вна. От кавунів ніхто так не посолить, як ви. Матушка все збираються у вас повчитись.
Лукерія Степанівна. Нехай прийдуть, повчу. Либонь, вони молодші від мене? Якщо молодші, то можна повчить, а як старіші, то хоч і навчаться, не поможе, не матиме сили. Треба тільки від старших повчатись. Ходім у кімнату чай пити, бо вже смерка... У нас переночуєте?
Марфа Варфоломіївна. Якщо не заважу.
Лукерія Степанівна. О, як то можна, щоб заважили? Така вже дорога гостя, така дорога!.. Де ж це Олеся? Не любить вона нашої розмови, все кудись далеко думками сяга, аж за хмари!.. (Тихо.) Помічаєте, яка зробилась? Вірите, іноді аж страшно робиться за неї.
Марфа Варфоломіївна. І на мою думку, вона не така, як була.
Лукерія Степанівна. Бачите, серденько! Змарніла, зблідніла... Отаке горенько! Уночі жахається, щось говоре крізь сон. Скільки разів хотіла покликать бабу, щоб пошептала, не хоче Олеся!.. (Ще тихше.) Ви б її розпитали, може б, вона вам призналася, що в неї на думці?
ЯВА 5
Ті ж і Кіндрат Антонович.
Кіндрат Антонович. А йди, стара, наливай чай. А, здрастуйте! Як ваше

здоров'ячко?
Марфа Варфоломіївна (чоломкається). Спасибі. Батюшка і матушка вам кланяються.
Кіндрат Антонович. Благодарю. Дивина коїться у світі! І куди воно йдеться і до чого?.. Так оце мене мов молотком по виску ударило. Чуєте?
Олеся здалеку появилась.
Оце свіже прочитав у "Світі" — Леонід Петрович у Харкові в гостинниці застрелився.
Олеся (убік). Як? Що? (З ляком біжить в глибину кону і зника.)
Лукерія Степанівна. Царство йому небесне!..
Кіндрат Антонович. Що це ти, здуріла? За само-страдника гріх молитись!
Лукерія Степанівна. Ох, Господи, прости мене грішну!
Кіндрат Антонович. Іди ж, готуй там до чаю. Дивина коїться! Де ж це Олеся?
Лукерія Степанівна. Пішла через хвіртку наниз, чогось до річки пошвандяла. (Пішла з Марфою Варфоло-мГівною.)
Кіндрат Антонович. Це Олеся як провіда, що Леонід стратив себе, якраз чогось налихотворить. Щ£, борони, Боже, коли б і вона не наложила на себе ручок!.. Оці образо-вані люде, то вони якісь легкодухи, нетерплячі, зараз голову в петлю або кулю в лоба! Та невже ж я мусив Левонідові доплатити?.. А що ж би люде сказали? Дурнем прозвали б мене, скаженим!.. Бо таки дурнем і був би, був би скаженим, і тоді мене слідовало б посадовить в самашедший дом. Чогось так моторошно стає на серцеві, як подумаєш: живий був чоловік, а потім взяв та й застрелився... Не винен я в тім, а ніби винен... Не знаю, чи сказать Олесі зразу, чи нехай довідається, як сама прочита? Було б мені дати Леонідові з тисячу рублів, нехай би доїхав до Петербурга та там вже... А то в Харкові. Черстве у мене серце, жорстоке... Треба буде з Олесею мнягче... Серце у неї золоте, правдиве... І вродиться ж отака! Дивина!.. В кого вона?.. *
ЯВА б
Павло і Кіндрат Антонович.
Павло. Що ж ви, господин хазяїн, общитали мене та й мовчите?
Кіндрат Антонович. Як ти посмів через горниці пройти, хто тебе пустив?
Павло. Як перш ходив сміливо, так і тепер пройшов; що мені, дивина по

горницях ходить?
Кіндрат Антонович. Хто тебе провів, питаю?
Павло. Ніхто, сам пройшов. Сам знаю всі ходи і переходи. Пожалуйте злотого!
Кіндрат Антонович. Якого злотого?
Павло. Мого, котрого ви мені не додали.
Кіндрат Антонович. Коли ще був рощот, а ти тепер тільки полічив?
Павло. Так що ж, що тепер? Перелічив і бачу, що ви мене обмошениичали. Віддайте злотого, бо так нечесно!
Кіндрат Антонович. А скільки ти мені посуди перебив, то я того не лічу. За віщо я тебе прогнав? За те, що одинадцять тарілок розбив!..
Павло. То другий рощот... Віддайте злотого!
Кіндрат Антонович. Піди геть! Я тебе велю з двору в шию вигнать!
Павло. Руки короткі!
Кіндрат Антонович. Що таке? Ах ти ж... Павло. Та не вдариш. А вдариш, штрап заплатиш! Кіндрат Антонович. Геть мені зараз! (Наступа на нього.)
Павло. Та не вдариш. Віддай злотого, тоді й піду!
Кіндрат Антонович. Я тобі не винен!
Павло. Не віддаси?
Кіндрат Антонович. Не віддам!
Павло. Не віддаси?
Кіндрат Антонович. Сказав раз, і шабаш.
Павло. Ти ще Павла не знаєш, дасться він тобі взнаки!
Кіндрат Антонович. Гей! Хто там є у дворі, візьміть цього скаженого відсіля!
Павло. Я тобі злотого не подарую, я тебе спалю!
Кіндрат Антонович. Що? А хто там є, ідіть 'сюди! Чуєте, що він говоре? Постривай же, завтра становому на тебе донесу!
Павло. Я твого станозого так точнісінько боюсь, як і тебе. Мене, може, нанято за лакея до генерала 5Іновського, так от ти і знай, хто такий тепер Павло! А ти думаєш, що я в тебе знов чередником буду! А не діждеш. А злотого я тобі не подарую! (Пішов у хвіртку.)
Кіндрат Антонович. Чого доброго, ще й справді підпале. Він скажений! Тепер кожного остерегайся. Он як розпаскудився капосний народ!.. Чуєш ти, кручений, вернись! (Убік.) Хай йому лихе з його ЗЛОТИМ! (ДО

Павла, котрий заявляється на хвіртці.) На тобі злотого! Хоч я тобі і не винен, але у мене охота є подарувать тобі!
Павло. А у мене нема охоти подякувать, бо він мій! (Взявши гроші.) І з тим хоч і до свиданія, господин лакей!.. (Пішов.)
Кіндрат Антонович. Ніколи з мугиряки не жди добра: він тебе щоразу радий у ложці води утопити! (Іде в будинок.)
ЯВА 7
Олеся (хутко біжить). Зараз довідалась, що Леонід Петрович застрелився!.. Я батькові у вічі виявлю всю його провину, виявлю так, як вона у моїм розумові склалася, а потім хоч і з кручі в річку головою! (Прислухається.) Що?... Либонь, Власів голос? (Зупинилась.)
ЯВА 8
Влас і два старости проходять за барканом.
Староста. Бач, ще й не стемніло гаразд, як ми управилися, потому понімаємо, як і що! Іди ж, скликай на сватання товаришів.
Пішли.
Влас. Спасибі вам! (Убік.) Коли б швидш звінчатись!.. На котру мати сказали, ту й посватав. Ніколи навіть і не балакав з нею, а тепер посватав і злучимось навік... Цікавий буде шлюб... Вволив материну волю, Нехай знають, який я покірливий! (Схопив себе за груди.) Пропаду!.. А так мені й треба, щоб не розпускав серця, не задивлявся на нерівню! Олександра Кіндратовна хотіла зо мною погратися, як кіт з мишею?.. Ні, я тобі не виграшка!..
Олеся (підходе). Власе! Насилу я тебе зустріла. Я тобі хотіла сказати...
Влас (кланяється). Не треба більш розмови, все вже сказали... Просю вас, Олександро Кіндратовно, на весілля.
Олеся (з жахом). Що таке?
Влас. Побрав рушники у Олесі Гринченкової. Весілля в неділю. Прощавайте!.. (Хутко пішов.)
Олеся. У Олесі?.. І вона Олеся? То це ти їй приспівував: "Без тебе, Олесю, сонечко не гріє..." А я думала, що мені, я маріла!.. Власе-Власе, за віщо ж ти так знущався надо мною? (Упала на лаву.)
ЯВА 9
Марфа Варфоломіївна і Олеся.
Марфа Варфоломіївна. Вже стемніло. Певно, Олеся з ним розмовля за

барканом. Ану, підкрадуся та послухаю. (Іде і натикається на Олесю.) Ой, що це? (При-дивляється.) Олеся!.. Ніби заснула!.. Ні!.. Вона нежива! Ой, Боже мій!.. (Біжить.) Кіндрат Антонович! Лукерія Степановна!
ЯВА ю
Ті ж, Кіндрат Антонович і Лукерія Степанівна.
Кіндрат Антонович і Лукерія Степанівна. Що тут таке трапилось?
Марфа Варфоломіївна. Не знаю, що з Олесею, мов нежива!..
Кіндрат Антонович і Лукерія Степанівна (кидаються до Олесі). Олесю! Донечко! Ой, Боже мій! Що ж це таке? Певно, довідалася про Левоніда.
Лукерія Степанівна. Ох, безталанна ж я сиротиночка! Одним одна дитина, одну вигодувала, і та... Ой, Боже мій!.. (Ридає.)
Кіндрат Антонович. Олесю, голубко, розкрий же очиці! Донечко моя, промов хоч словце! Олесю, прости мене!.. Я вчиню твою волю, загадай, що хочеш, я все зроблю, тільки не сироти мене на старости літ! Я ж не думав, я ж не гадав, щоб ти так близько все приймала до серця!.. Ой, горенько, ой, лишенько!..
Марфа Варфоломіївна. Цитьте, вона дише!..
Олеся (розкрива очі). Де я? Ох, стривайте!.. Десь дзвонить далеко... Чи це у мене у вухах... Голова яка важка.
її підіймають. Вітру дайте! Душно... Вітру!..
Кіндрат Антонович. Що це з тобою починилося? Скажи, моє дитя!
Олеся. Ноги підломлюються.
її садять на скамейку.
Що це, й справді, зо мною? Вже ніч, чи це у мене в очах темніє?
Кіндрат Антонович. Ніч, донечко, давно вже ніч.
О ле с я. А був день, ясний день, сонце червоніло, заходило, пташки щебетали... Чого ж зразу небо заволокло хмарами і раптом потемніло?.. Може, я сплю?
Кіндрат Антонович. Очумайся, голубко!
Олеся. Ні, я не сплю! Це тато, ось мама, це Марфуша?.. Я не сплю! А спала, довго спала, мені ж здавалось, що то навспряжки, а не у сні... Тата бачила у сні. Ви ніби взяли моє серце і так боляче давили, а з нього кров капала, така гаряча!..
Марфа Варфоломіївна. Яка страховина! Кіндрат Антонович. Що це з тобою, моє дитяточко?

Олеся. Спала я, довго спала... Ох, який же дивний, який то страшний був сон!..
Кіндрат Антонович. Господь з тобою, любе дитяточко моє!
Олеся. Як любо, тату, ви промовляєте! Як тепло робиться на серцеві від ції промови!.. Промовляйте до мене якнайтепліш, якнайрідніш, бо я нещасна!.. Ох, як давить мене і зараз той сон. Приснилось мені, ніби покохала я козака з душею великою, з широкою волею, з глибоким серцем, з світлим розумом... Стривайте, як його ймення? Забула!.. Зараз знала і забула. І не треба, боляче пригадувать. Я дихала його подихом, думала його думками, дивилась його очима, балакала його мовою... Сказав би він мені: "Замовкни"! — я раптом оніміла б; сказав би: "Помри" — зціпила б уста і не дихнула б. Цілком він опанував мною. Коли його не було зо мною, то й сонечко не світило і не гріло, і зірки згасали, і місяць заволікався хмарою... І потім він мені зрадив... Другу він кохав, другій співав, а я його кохала!..
Кіндрат Антонович. Боже! Вона немов стеря-лася!..
Олеся. Але то сон був, любий, тяжкий сон!.. Він придавив моє серце... Нема чим жить... Помру я... Однаково!..
Кіндрат Антонович. Господь з тобою, дитя моє, живи!..
Лукерія Степанівна. Тобі ще рано помирать.
Кіндрат Антонович. Заспокойся, доню! Щирою промовою ти збудила серце моє. Спевни ж свою думку, котрою ти жила. Не можу більш тобі суперечити! Іди, куди тебе веде твоя думка, довчайся, вишукуй довічньої правди, а потім повчатимеш і нас. Може, й справді ми трохи винні проти тебе через те, що не відаємо самі, що творимо...
Олеся. Що я чую? Тату, це ваша промова? Знов така ж щира, як колись? Знов така ж тепла?
Кіндрат Антонович. Завжди я був тобі батьком, а не злим вітчимом.
Олеся. Як кріпнуть і уміцняються мої сили!.. Є знов мені чим жить!.. (Цілує його руки.)
Кіндрат Антонович. Нехай тебе Господь благословить на новім путі твоїм! Не проклинай тільки татка.
Олеся. Не проклинатиму, а щоранку й вечора молитимусь за вас Господеві! (Пада навколюшки.) Боженьку щедрий, ти зглянувся наді мною!

Лукерія Степанівна. Ой, Олесю ж моя, Олесю! На кого ж ти мене покинеш?
Олеся (цілує Ті руки). На оту мою зірочку, мамочко, котра зразу так весело в небі засяла! Коли вам стане сумно, тоді вдивіться в неї пильно і забудьте все, що навкруги вас коїтиметься, і зірочка та розкаже вам всі думки вашої Олесі!..
Завіса.